

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI
DEPARTAMENT EDUKACJI, NAUKI I KULTURY

ENK-41007-00

Nr ewid. 149/ 2001/P/00/038/DEN

INFORMACJA
O WYNIKACH KONTROLI
KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
W PAŃSTWOWYCH SZKOŁACH WYŻSZYCH

Warszawa czerwiec 2001 r.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

SPIS TREŚCI

	str.
A. CZĘŚĆ OGÓLNA	1
1. Charakterystyka kontroli	1
2. Ocena kontrolowanej działalności i synteza ustaleń kontroli	2
3. Uwagi i wnioski	8
B. CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA	12
1. Charakterystyka stanu prawnego	12
2. Uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne kontrolowanej działalności	22
3. Istotne ustalenia kontroli	25
3.1 Zakres i formy działalności dydaktycznej uczelni związanej z kształceniem nauczycieli	25
3.2 Stan zatrudnienia i kwalifikacje nauczycieli akademickich w jednostkach organizacyjnych uczelni kształcących nauczycieli	29
3.3 Realizowane w uczelniach plany i programy studiów w aspekcie zgodności z wymaganiami określonymi dla kształcenia nauczycielskiego i kierunkowego przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego oraz z przepisami normującymi kwalifikacje wymagane od nauczycieli	33
3.4 Organizacja praktyk pedagogicznych dla studentów oraz nadzór nad przebiegiem tych praktyk	41
3.5 Warunki materialne i techniczne kształcenia nauczycieli w uczelniach	45
3.6 Przebieg i rezultaty prowadzonych w latach 1998-2000 w MEN prac nad zmianami w zakresie kształcenia nauczycieli w systemie szkolnictwa wyższego. Nadzór nad uczelniami państwowymi kształcącymi nauczycieli	47
C. PRZEBIEG POSTĘPOWANIA POKONTROLNEGO	56
D. ZAŁĄCZNIK: wykaz jednostek objętych kontrolą i tabele	61

A. CZĘŚĆ OGÓLNA

1. Charakterystyka kontroli.

Kontrolę P/00/038 „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych” podjęła Najwyższa Izba Kontroli z własnej inicjatywy. Przeprowadzono ją jako kontrolę planowaną w czwartym kwartale 2000 r. i pierwszym kwartale 2001 r.

Celem kontroli było dokonanie analizy i oceny organizacji i warunków kształcenia nauczycieli w państwowych szkołach wyższych (zwanym dalej uczelniami) oraz dostosowania tego kształcenia do wymagań określonych przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego.

Kontrolą objęto 15 jednostek: 14 uczelni (7 uniwersytetów, 6 uczelni pedagogicznych i 1 politechnikę) oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej. Pełny wykaz skontrolowanych uczelni zawarto w części D niniejszej informacji. Badaniami kontrolnymi w uczelniach objęto okres lat akademickich 1999/2000 i 2000/2001 (I semestr), a w wymienionym ministerstwie lata 1998–2000.

Tematyka kontroli w uczelniach dotyczyła przede wszystkim: [a] form organizacyjnych i zakresu działalności dydaktycznej związanej z kształceniem przyszłych nauczycieli, [b] zgodności realizowanych w uczelniach – na kierunkach kształcących nauczycieli – planów i programów studiów z wymaganiami określonymi przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego oraz z przepisami normującymi kwalifikacje wymagane od nauczycieli, [c] organizacji praktyk nauczycielskich dla studentów oraz nadzoru nad przebiegiem tych praktyk ze strony uczelni, [d] stanu zatrudnienia i kwalifikacji nauczycieli akademickich w jednostkach organizacyjnych uczelni kształcących nauczycieli, [e] warunków materialno-technicznych kształcenia nauczycieli.

W Ministerstwie Edukacji Narodowej (MEN) badano głównie: [a] przebieg i rezultaty planowanych i prowadzonych w latach 1998-2000 prac nad zmianami w zakresie kształcenia nauczycieli w systemie szkolnictwa wyższego, [b] współdziałanie w w. w. sprawach z Radą Główną Szkolnictwa Wyższego oraz Radą ds. Kształcenia Nauczycieli, [c] wypełnianie ustawowych powinności w zakresie nadzoru nad działalnością dydaktyczną uczelni.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Kontrola we wszystkich jednostkach przeprowadzona została na podstawie art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli¹ pod względem legalności, celowości, rzetelności i gospodarności (zgodnie z art. 5 ust. 1 tej ustawy).

W kontroli uczestniczyły delegatury NIK w: Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Warszawie i Zielonej Górze, a nadto Departament Edukacji, Nauki i Kultury (koordynator kontroli).

2. Ocena kontrolowanej działalności i synteza ustaleń kontroli.

Ustalenia kontroli prowadzą do następujących ocen.

Studia, na których zdobywa się - w różnych formach kształcenia - kwalifikacje nauczycielskie, cieszyły się zainteresowaniem wśród studentów: w uczelniach skontrolowanych przez NIK kształceniem takim obejmowano 1/3 ogółu studiujących. Więcej niż 1/4 studentów przygotowywanych do pracy nauczycielskiej, a 2/3 studentów zaocznych, uczelnie nierzetelnie oferowały taki wymiar godzinowy przygotowania pedagogicznego, który nie uprawniał ich - w rozumieniu obowiązujących przepisów - do podjęcia pracy w zawodzie nauczycielskim. Niezależnie od tego prawie 3/5 studentów kształcono na podstawie planów studiów nie spełniających dodatkowych wymagań określonych w 1999 r. przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego dla wszystkich kierunków kształcących nauczycieli. Oznacza to, że uczelnie nie były dostatecznie przygotowane do szybkiego wdrażania wymagań zawodowych określonych przez tę ogólnokrajową reprezentację szkolnictwa wyższego.

Prawie połowę studentów przygotowywanych do pracy nauczycielskiej kształcono na odpłatnych studiach zaocznych. Plany dydaktyczne tych studiów z reguły rażąco odbiegały od minimalnych wymagań Rady Głównej: w większości uczelni stosowano jako generalną zasadę ograniczanie liczby godzin w planach

¹ Dz. U. z 1995 r. Nr 13, poz. 59; zm.: z 1996 r. Nr 64, poz. 315 i Nr 89, poz. 402; z 1997 r. Nr 28, poz. 153, Nr 79, poz. 484, Nr 96, poz. 589, Nr 121, poz. 770 i Nr 133, poz. 883; z 1998 r. Nr 155, poz. 1016 i

studiów zaocznych do wysokości ok. 1/3 wymiaru zajęć przyjmowanego w planach analogicznych studiów dziennych. Ocenic można więc, że uczelnie traktowały stosunkowo popularne studia zaoczne przygotowujące do zawodu nauczycielskiego przede wszystkim jako dogodne źródło przychodów, nie dbając należycie o dostosowanie planów tych studiów do wymogów określonych przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego.

Tendencja do rozbudowywania płatnych studiów kształcenia nauczycieli nie była hamowana nawet niedostatkami w zatrudnieniu i kwalifikacjach akademickiej kadry nauczającej. Znacząca część tej kadry podejmowała się więc wykonywania zajęć dydaktycznych ponad przewidziany przepisami art. 102 ust. 1 ustawy o szkolnictwie wyższym limit godzin ponadwymiarowych. W ponad połowie spośród skontrolowanych uczelni występowały nadto trudności w zapewnieniu obsady kadrowej zgodnej z kryteriami określonymi przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego.

W zakresie organizacji praktyk pedagogicznych, czyli ważnego segmentu kształcenia nauczycielskiego, uczelnie kierowały się przede wszystkim względami oszczędnościowymi, nie zaś merytorycznymi. Praktyki tzw. ciągle organizowano głównie w miejscach stałego zamieszkania studentów, najczęściej nie sprawując nadzoru dydaktyczno-wychowawczego, który nakazują obowiązujące przepisy.

Pod względem wyposażenia uczelnie nie były właściwie przygotowane do kształcenia przyszłych nauczycieli stosownie do wymogów współczesnej oświaty. W połowie skontrolowanych uczelni niewystarczające albo przestarzałe było wyposażenie w sprzęt informatyczny i multimedialne środki nauczania. Kształceniem informatycznym nie obejmowano prawie 1/3 studentów studiów dziennych i 1/2 przysposabianych do pracy nauczycielskiej na studiach zaocznych i wieczorowych. W ponad połowie uczelni objętych kontrolą niedostateczne było wyposażenie bibliotek w programy i podręczniki, którymi winni posługiwać się nauczyciele zreformowanej szkoły podstawowej i gimnazjów.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Działania Ministra Edukacji Narodowej w zakresie kształcenia nauczycieli należy ocenić jako niewystarczające i mało skuteczne (w sytuacji autonomii uczelni). Minister ten nie żądał od podległych uczelni m.in. wypełnienia ustawowego obowiązku powiadamiania o uchwaleniu lub zmianach planów studiów na poszczególnych kierunkach studiów (w tym kierunkach kształcących nauczycieli). W MEN nie zakończono prac nad standardami przygotowania pedagogicznego i standardami kształcenia nauczycieli oraz nad projektem nowego rozporządzenia w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli zreformowanego szkolnictwa. Nie wypracowano też jednolitej koncepcji i formuły akredytacji kształcenia nauczycieli.

Główne ustalenia kontroli, przeprowadzonych w 14 uczelniach (w tym w 7 uniwersytetach i 6 szkołach pedagogicznych) i w MEN, są następujące.

2.1. Z kształceniem przyszłych nauczycieli związana jest znaczna część działalności dydaktycznej uczelni (podległych Ministrowi Edukacji Narodowej). W 14 uczelniach skontrolowanych przez NIK (spośród 54 podległych Ministrowi Edukacji Narodowej) kształceniem przysposabiającym do pracy w zawodzie nauczycielskim na wszystkich poziomach studiów objętych było 101 tys. studentów w roku akademickim 1999/2000 i 103,2 tys. studentów w roku akademickim 2000/2001, co stanowiło 32% i 31% ogółu studiujących. Większość z nich (88,1 tys. i 91 tys. osób) kształcono na ok. 30 różnych kierunkach studiów wyższych zawodowych i jednolitych magisterskich. Z tego połowa studentów kształciła się na kierunkach, które w sprawozdawczości GUS nie zostały zaliczone do grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli (dotyczy m. in. historii, filologii polskiej, wychowania fizycznego, geografii), a więc faktycznych rozmiarów tego kształcenia nie można określić na podstawie (powszechnie dostępnych) danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Opis: str. 22- 23, 25 –26, 28-29.

2.2. Formy kształcenia nauczycieli są różnorodne. W niektórych uczelniach (zwłaszcza pedagogicznych) studenci byli kształceni przede wszystkim na

specjalnościach i specjalizacjach nauczycielskich, w innych zaś (w szczególności w uniwersytetach) głównie w ramach zajęć fakultatywnych. W 13 uczelniach (spośród 14 skontrolowanych) działalność dydaktyczną związaną z kształceniem nauczycieli prowadziła większość, a niekiedy wszystkie wydziały i inne (równorzędne wydziałom) podstawowe jednostki organizacyjne istniejące w strukturach tych uczelni. *Opis: str. 25 – 26, 29.*

2.3. Część planów studiów na kierunkach kształcących nauczycieli nie spełniała wymagań określonych przepisami normującymi kwalifikacje wymagane od nauczycieli. W skontrolowanych uczelniach ponad 28% ogółu studentów przygotowywanych do zawodu nauczycielskiego na studiach licencjackich i magisterskich, a 65% studentów zaocznych, kształcono na podstawie planów studiów, których obciążenia godzinowe były niższe od minimalnego wymiaru określonego przepisami rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 października 1991 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli. *Opis: str. 34 - 36.*

Istotnym źródłem tych nieprawidłowości były m. in. informacje MEN, kierowane w latach 1994-1995 do niektórych uczelni, dopuszczające możliwość obniżenia wymiaru tego przygotowania na studiach zaocznych (z wyjątkiem wymiaru obowiązującego dla praktyk pedagogicznych). Postępowanie takie w okresie objętym kontrolą NIK nie miało również żadnego uzasadnienia w strukturze kształconych na studiach zaocznych.

2.4. Ponadto realizowane plany studiów (zwłaszcza zaocznych) nie spełniały najczęściej określonych w dniu 24 czerwca 1999 r. przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego dodatkowych wymagań w zakresie przygotowania zawodowego do minimalnych wymagań programowych dla kierunków kształcących nauczycieli. W roku akademickim 2000/2001 w skontrolowanych uczelniach 57% studentów kształcono na podstawie planów studiów, w których występowały różne odstępstwa od tych wymogów, w szczególności w zakresie minimum godzinowego

dla bloku przedmiotów psychologicznych i pedagogicznych oraz przedmiotów uzupełniających. *Opis: str. 33- 34.*

2.5. Pomimo negatywnego stanowiska Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego prawie połowa potencjalnych nauczycieli kształcona była na studiach zaocznych, które były odpłatne. Na studia te rekrutowano głównie absolwentów szkół średnich, będących bezpośrednio po maturze. W 3 skontrolowanych uczelniach na studiach dziennych kształcono mniej niż połowę studentów, choć studia te winny stanowić podstawową formę studiowania.

Plany dydaktyczne realizowane na kierunkach magisterskich studiów zaocznych przeważnie w sposób rażący odbiegały od minimalnych wymagań programowych określonych przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego dla takich studiów. W większości, tj. w 9 wśród 14 skontrolowanych uczelni, stosowano jako generalną zasadę ograniczanie obciążeń godzinowych w planach studiów zaocznych do wysokości ok. 1/3 wymiaru zajęć przyjmowanego w planach analogicznych studiów dziennych. *Opis: str. 26-28, 37-41.*

2.6. W skontrolowanych uczelniach dominowało wąkospecjalistyczne kształcenie nauczycieli, chociaż potrzeby reformowanej oświaty powinny skłaniać je do innego typu przygotowania zawodowego. Jedynie 5% do 6% studentów kształcono na studiach o profilu dwuspecjalistycznym. Tylko 5 spośród 14 skontrolowanych uczelni podjęło kształcenie nauczycieli dla nowych i wielodyscyplinarnych przedmiotów „przyroda” i „sztuka”. *Opis: str. 36-37.*

2.7. Praktyki pedagogiczne dla studentów nie były organizowane w sposób zgodny z obowiązującymi przepisami. We wszystkich skontrolowanych uczelniach studenci – ze względów oszczędnościowych – odbywali praktyki pedagogiczne (tzw. ciągle) głównie w miejscach stałego zamieszkania, zlokalizowanych najczęściej poza siedzibą uczelni. W 9 uczelniach podstawą organizowania praktyk było nie porozumienia zawierane z dyrektorami szkół i placówek oświatowych (co przewidują przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 1991 r. w

sprawie studenckich praktyk zawodowych), ale umowy cywilnoprawne zawierane z nauczycielami pełniącymi obowiązki szkolnych opiekunów praktyk. Postępowanie takie – aprobowane przez MEN – naruszało przepisy tego rozporządzenia. Niedostateczny był również nadzór ze strony uczelni nad przebiegiem tych praktyk. W 10 uczelniach (spośród 14) w ogóle nie prowadzono kontroli i hospitacji w szkołach i placówkach albo sporadycznie tylko podejmowano takie bezpośrednie formy nadzoru nad pracą studentów (i opiekujących się nimi nauczycieli). *Opis: str. 41-44.*

2.8. W większości uczelni, tj. w 8 wśród 14 objętych kontrolą, niedostateczne było wyposażenie bibliotek uczelnianych w programy i podręczniki dla zreformowanej szkoły podstawowej i gimnazjów.

W połowie skontrolowanych uczelni niewystarczające i często przestarzałe było wyposażenie niektórych wydziałów kształcących nauczycieli w sprzęt informatyczny i inne pomoce do realizacji zajęć przygotowujących do stosowania w pracy z uczniem multimedialnych środków nauczania.

Jednocześnie połowa studentów przysposabianych do pracy w zawodzie nauczycielskim w roku akademickim 2000/2001 na studiach zaocznych i wieczorowych (licencjackich i magisterskich) w ogóle nie miało zajęć z informatyki. Kształceniem informatycznym nie obejmowano 31% studentów studiów dziennych. *Opis: str. 39-40, 45-47.*

2.9. Liczba zatrudnionych nauczycieli akademickich w jednostkach organizacyjnych skontrolowanych uczelni nie była dostosowana do zakresu i rozmiarów prowadzonej działalności dydaktycznej, co powodowało trudności w obsadzie kadrowej kierunków studiów oraz przeciążenie obowiązkami pracowników naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych. Wskutek niedoborów osobowych w grupie najwyżej kwalifikowanych pracowników naukowo-dydaktycznych w 8 uczelniach (z 14 skontrolowanych) występowały okresowe trudności z zapewnieniem dla niektórych kierunków studiów obsady kadrowej

odpowiadającej w pełni kryteriom określonym przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego. W każdej uczelni część pracowników naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych realizowała w godzinach ponadwymiarowych prawie taką samą albo wyższą ilość zajęć niż w ramach ustalonego dla nich pensum dydaktycznego (w skrajnych przypadkach nawet kilkakrotnie wyższą). *Opis: str. 29-33.*

2.10. W sytuacji szeroko określonej przez ustawodawcę autonomii uczelni, zwłaszcza w sferze planów i programów studiów, Minister Edukacji Narodowej posiadał ograniczone możliwości skutecznego oddziaływania na ich działalność dydaktyczną. Nie realizował też wystarczających i planowanych działań w celu eliminowania rozpoznanych (przez MEN) mankamentów występujących w kształceniu nauczycieli w podległych uczelniach, a także w celu dostosowania tego kształcenia do zadań reformowanej oświaty. *Opis: str. 47- 55.*

W szczególności do końca 2000 r. nie zostały spełnione dwa z sześciu podstawowych warunków określonych w 1998 r. przez MEN jako warunki konieczne do wdrożenia reformy kształcenia nauczycieli: nie zakończono prac nad standardami przygotowania pedagogicznego i standardami kształcenia nauczycieli (a tym samym nad projektem nowego rozporządzenia w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli zreformowanego szkolnictwa) oraz nie wypracowano jednolitej koncepcji i formuły akredytacji kształcenia nauczycieli (realizowanego obecnie w trzech różnych systemach).

Podstawę do wprowadzenia standardów nauczania i standardów kształcenia nauczycieli oraz powołania organu akredytacyjnego miały zapewnić przepisy nowej ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, jednak w MEN (do kwietnia 2001 r.) nie zakończono nad nią prac.

Nadto Minister Edukacji Narodowej nie wdrożył planowanej w 2000 r. procedury powierzania uczelniom państwowym zadań związanych z kształceniem przyszłych nauczycieli w trybie art. 32 ustawy o szkolnictwie wyższym.

Do istotnych zaniedbań ze strony MEN w zakresie nadzoru nad działalnością dydaktyczną podległych uczelni zaliczyć należy nie egzekwowanie

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

wypełniania przez uczelnie ustawowego obowiązku powiadamiania Ministra Edukacji Narodowej o uchwaleniu lub zmianie planów studiów na poszczególnych kierunkach.

3. Uwagi i wnioski.

3.1. Sprzyjające okoliczności do unormowania niektórych spraw związanych z kształceniem, w tym również nauczycieli, w systemie szkolnictwa wyższego stworzyła dokonana w dniu 22 grudnia 2000 r. nowelizacja ustawy o szkolnictwie wyższym², przenosząca (z dniem 30 marca 2001 r.) do kompetencji Ministra Edukacji Narodowej sprawy dotyczące organizacji procesu dydaktycznego w uczelniach. W wyniku tej nowelizacji minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego został m.in. upoważniony w art. 41 ust. 1 i 2 ustawy do określenia, w drodze rozporządzeń, warunków tworzenia i prowadzenia kierunków studiów, nazw kierunków oraz minimalnych wymagań programowych dla poszczególnych kierunków studiów.

Do czerwca 2001 r. Minister Edukacji Narodowej nie wydał rozporządzeń na podstawie ww. upoważnień ustawowych.

Nadmienić trzeba, że w ustawie o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw³, uchwalonej w dniu 22 czerwca 2001 r. przez Sejm RP, rozszerzono i uszczegółowiono upoważnienia ustawowe dla ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego oraz przeniesiono te upoważnienia do nowego art. 4a ustawy o szkolnictwie wyższym. Jednocześnie wprowadzono do treści

² Patrz przypis 24 oraz podpunkt 1.6.5 w pkt 1.6 rozdz. „Charakterystyka stanu prawnego”.

³ Rządowy projekt tej ustawy (przesłany do Sejmu RP w dniu 9 maja 2001 r.) Rada Ministrów uznała jako pilny, regulujący zagadnienia o podstawowym znaczeniu dla prawidłowego funkcjonowania systemu szkolnictwa wyższego, w tym utworzenie systemu akredytacji i oceny jakości kształcenia oraz zapewnienie nauczycielom akademickim odpowiedniego do ich kwalifikacji i roli społecznej statusu ekonomicznego (przez rozpoczęcie z dniem 1 września 2001 r. trójetapowej podwyżki ich wynagrodzeń). Projekt w dniu 12 czerwca 2001 r. był rozpatrywany przez Sejmową Komisję Edukacji, Nauki i Młodzieży, która przyjęła większość proponowanych zmian.

ustawy pojęcie „standardy nauczania” (w miejsce dotychczas stosowanego pojęcia „minimalne wymagania programowe”).

- 3.2. W istniejących uwarunkowaniach Minister Edukacji Narodowej winien jak najszybciej wydać (na podstawie obecnego upoważnienia zawartego w art. 41 ust. 1 pkt 2 ustawy o szkolnictwie wyższym albo na podstawie nowego upoważnienia w art. 4a – po zakończeniu procesu legislacyjnego nad nowelizacją, o której mowa wyżej) rozporządzenie określające minimalne wymagania programowe (standardy nauczania) dla wszystkich kierunków i poziomów studiów.

W przepisach tych należy – zdaniem NIK – jednoznacznie określić liczbę godzin, które powinny być przeznaczone na realizację ramowych treści nauczania dla przedmiotów objętych minimalnymi wymaganiami programowymi (standardami nauczania), w tym również w planach studiów zaocznych.

- 3.3. Wyniki kontroli wskazują na konieczność wzmocnienia nadzoru Ministra Edukacji Narodowej nad działalnością dydaktyczną uczelni państwowych oraz utworzenia i wdrożenia systemu powszechnej akredytacji i oceny jakości kształcenia w celu zapewnienia:

- zgodności kształcenia prowadzonego w uczelniach z ustalonymi minimalnymi wymaganiami programowymi (standardami nauczania), zarówno w zakresie ramowych treści nauczania przedmiotów objętych tymi wymaganiami (standardami) jak i w zakresie liczby godzin przewidzianych na ich realizację;
- możliwości pozbawienia uczelni uprawnień do prowadzenia określonego kierunku studiów w przypadku, gdy obowiązujące wymagania (standardy) nie będą przestrzegane.

Zdaniem NIK w tym właśnie kierunku zmierzają rozwiązania przyjęte w uchwalonej w dniu 22 czerwca 2001 r. nowelizacji ustawy o szkolnictwie

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

wyższym⁴. NIK uważa jednak za wskazane rozważenie (w toku prac legislacyjnych prowadzonych nad nową ustawą – Prawo o szkolnictwie wyższym) zasadności uściślenia kompetencji nadzorczych Ministra Edukacji Narodowej przez usankcjonowanie – jako jednej z form nadzoru – kontroli działalności uczelni, w tym również w zakresie badania przebiegu i warunków realizacji procesu dydaktycznego.

3.4. W związku z różnorodnością form organizacyjnych kształcenia nauczycieli stosowanych w uczelniach oraz skalą nieprawidłowości stwierdzonych w wyniku kontroli, Minister Edukacji Narodowej, kierujący m.in. działem oświata i wychowanie, powinien mieć – zdaniem NIK – ustawowo zagwarantowany wpływ na sposób i jakość kształcenia kadr dla potrzeb tego działu. Dlatego też za celowe należy uznać rozwiązania (przyjęte w obecnej nowelizacji ustawy o szkolnictwie wyższym) polegające na:

- wyposażeniu Ministra Edukacji Narodowej w upoważnienie do określania standardów kształcenia nauczycieli (uwzględniających sylwetkę absolwenta, przedmioty kształcenia nauczycielskiego, wymiar praktyk oraz treści programowe i wymagane umiejętności),
- wprowadzeniu regulacji umożliwiających wydzielenie problematyki kształcenia nauczycieli w ramach powszechnego systemu akredytacji i oceny jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym.

3.5. Realizując wcześniejsze zamierzenia, Minister Edukacji Narodowej winien podjąć ostateczne rozstrzygnięcia w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli zreformowanego szkolnictwa oraz winien pilnie wydać normujące te kwestie nowe rozporządzenie wykonawcze do art. 9 ust. 2 ustawy – Karta Nauczyciela.

⁴ Regulacje te przewidują utworzenie Państwowej Komisji Akredytacyjnej (PKA) powoływanej przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego, która zakresem swego działania obejmie cały system cywilnego szkolnictwa wyższego. Zadaniem PKA będzie ocena poziomu kształcenia w uczelniach (dokonywana na podstawie m.in. wizytacji uczelni). Minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego –

- 3.6. W ramach nadzoru nad działalnością dydaktyczną uczelni kształcących nauczycieli Minister Edukacji Narodowej winien na bieżąco egzekwować od tych uczelni obowiązek powiadamiania o uchwaleniu lub zmianach planów studiów oraz systematycznie analizować te plany w aspekcie zgodności z obowiązującymi przepisami normującymi kwalifikacje zawodowe wymagane od nauczycieli.**
- 3.7. Celem dostosowania realizowanego w uczelniach kształcenia przyszłych nauczycieli do potrzeb (merytorycznych i ilościowych) reformowanej oświaty wskazane jest uzgodnienie przez Ministra Edukacji Narodowej z podległymi uczelniami ich najpilniejszych zadań w tym zakresie, w tym zwłaszcza dotyczących kształcenia dwudyscyplinarnego, a także w razie potrzeby nałożenie na uczelnie obowiązku realizacji tych zadań w trybie art. 32 ustawy o szkolnictwie wyższym.**
- 3.8. Uczelnie winny przede wszystkim dostosować plany i programy studiów kształcących przyszłych nauczycieli do minimalnych wymagań programowych (standardów nauczania i kształcenia) określonych przepisami wykonawczymi do ustawy o szkolnictwie wyższym, a także zapewniać wszystkim absolwentom tych studiów przygotowanie umożliwiające uzyskanie nauczycielskich uprawnień zawodowych.**
- 3.9. Praktyki pedagogiczne studentów (tzw. ciągle) powinny być organizowane zgodnie z obowiązującymi przepisami i objęte starannym nadzorem ze strony uczelni.**
- 3.10. Uczelnie powinny rozszerzyć ofertę wielodyscyplinarnego kształcenia nauczycieli, co wynika z potrzeb reformowanej oświaty.**

B. CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

1. Charakterystyka stanu prawnego.

1.1. Podstawowym aktem prawnym normującym w szczególności ustrój uczelni (organy, ich kompetencje, organizację) jest ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym⁵, zwana dalej ustawą o szkolnictwie wyższym. Szczegółowy ustrój uczelni oraz inne sprawy dotyczące jej funkcjonowania, nie uregulowane w ustawie, określa statut, uchwalany przez senat większością co najmniej 2/3 głosów swojego statutowego składu po zasięgnięciu opinii związków zawodowych działających w uczelni (art. 9 i 11 tej ustawy).

W uczelni, która zatrudnia na podstawie mianowania co najmniej sześćdziesięciu nauczycieli akademickich posiadających tytuł naukowy i w której co najmniej połowa podstawowych jednostek organizacyjnych ma uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego, statut wchodził w życie z dniem określonym w uchwale senatu (art. 12 ust. 1). Statut uczelni nie spełniającej tych wymagań wchodził w życie po zatwierdzeniu przez właściwego ministra lub po upływie dwóch miesięcy od daty jego doręczenia właściwemu ministrowi, jeżeli minister w tym terminie nie odmówił zatwierdzenia statutu z powodu jego niezgodności z przepisami ustawowymi (art. 13 ust. 2).

W uczelni mogą być prowadzone jednolite studia magisterskie, studia wyższe zawodowe i uzupełniające studia magisterskie, a ponadto: studia podyplomowe, studia doktoranckie oraz studia i kursy specjalne (art. 4 ust. 2). Studia mogą być prowadzone jako dzienne, wieczorowe, zaoczne i eksternistyczne, przy czym podstawowym systemem studiów są studia dzienne, chyba że statut uczelni stanowi inaczej (art. 4 ust. 3). Nauczanie w uczelni odbywa się w ramach kierunków studiów (art. 4 ust. 5).

Podstawową jednostką organizacyjną uczelni, prowadzącą jeden lub więcej kierunków studiów, jest wydział, chyba że statut danej uczelni stanowi inaczej (art. 64

⁵ Dz. U. Nr 65, poz. 385; zm.: z 1992 r. Nr 54, poz. 254 i Nr 63, poz. 314; z 1994 r. Nr 1, poz. 3; Nr 43, poz. 163; Nr 105, poz. 509 i Nr 121, poz. 591; z 1996 r. Nr 5, poz. 34 i Nr 24, poz. 110; z 1997 r. Nr 28,

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

ust. 1). W uczelni mogą być tworzone również inne niż podstawowe jednostki organizacyjne, w szczególności ogólnouczelniane, międzywydziałowe i pozawydziałowe (art. 64 ust. 3). Uczelnia może tworzyć poza swoją siedzibą filię lub wydział, jako zamiejscowe jednostki organizacyjne, przy czym w skład filii powinny wchodzić co najmniej dwie podstawowe jednostki organizacyjne uczelni (art. 64 ust. 5).

Uczelnia może prowadzić, za zgodą Ministra Edukacji Narodowej, szkołę ponadpodstawową (art. 3 ust. 6).

Senat i rady wydziałów są organami kolegialnymi uczelni, a rektor i dziekani są organami jednoosobowymi⁶ (art. 46 ust. 1 i 2). Do kompetencji senatu należy w szczególności: [a] tworzenie i znoszenie, na wniosek rady wydziału, kierunków studiów⁷ (art. 48 ust. 1 pkt 2), [b] wyrażanie zgody na prowadzenie przez uczelnię szkoły ponadpodstawowej (art. 48 ust. 1 pkt 5).

Do kompetencji rady wydziału należy m. in. uchwalanie, po zasięgnięciu opinii wydziałowego organu uchwałodawczego samorządu studenckiego, programów nauczania i planów studiów (art. 51 pkt 2).

1.2. Nauczycielami akademickimi są (art. 75 ust. 2 i art. 76 ustawy o szkolnictwie wyższym): [a] pracownicy naukowo-dydaktyczni zatrudniani (w celu prowadzenia badań naukowych i pracy dydaktycznej) na stanowiskach: profesora zwyczajnego, profesora nadzwyczajnego, adiunkta i asystenta; [b] pracownicy naukowci zatrudniani (w celu prowadzenia badań naukowych) na takich samych stanowiskach; [c] pracownicy dydaktyczni zatrudniani (w celu prowadzenia pracy dydaktycznej) na stanowiskach: starszego wykładowcy, wykładowcy, lektora i instruktora, przy czym senat uczelni może ustalić inne nazwy tych stanowisk.

poz. 153; Nr 96, poz. 590; Nr 104, poz. 661; Nr 121, poz. 770 i Nr 141, poz. 943; z 1998 r. Nr 50, poz. 310; Nr 106, poz. 668 oraz Nr 162, poz. 1115 i 1118.; z 2000 r. Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1314.

⁶ Występujące w ustawie pojęcia „dyeekan” i „rada wydziału” oznaczają także odpowiednio „kierownika” i „radę jednostki organizacyjnej” w rozumieniu art. 64 ust. 1.

⁷ Senat uczelni, która nie spełnia wymagań określonych w art. 12 ust. 1 ustawy, przedstawia uchwałę w tych sprawach właściwemu ministrowi. Jeżeli minister w terminie jednego miesiąca od daty otrzymania uchwały nie odmówi jej zatwierdzenia, uchwała wchodzi w życie, zgodnie z przepisem art. 48 ust. 2.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

1.2.1. Na stanowisku profesora zwyczajnego można zatrudnić osobę, która ma tytuł naukowy (art. 80 ust. 1); na stanowisku profesora nadzwyczajnego osobę, która ma tytuł naukowy lub stopień naukowy doktora habilitowanego (art. 80 ust. 2); na stanowisku adiunkta osobę, która ma stopień naukowy (art. 80 ust. 3); na stanowisku asystenta osobę, która ma tytuł zawodowy magistra lub równorzędny tytuł zawodowy (art. 80 ust. 4).

Stosunek pracy z nauczycielem akademickim nawiązuje się na podstawie mianowania (art. 85 ust. 1). W drodze umowy o pracę następuje zaś nawiązanie stosunku pracy z nauczycielem akademickim, który ma być zatrudniony w uczelni jako dodatkowym miejscu pracy, w niepełnym wymiarze czasu pracy albo dla wykonania określonych zadań (art. 92).

Okres zatrudnienia na stanowisku adiunkta osoby nie mającej stopnia naukowego doktora habilitowanego nie powinien przekroczyć dziewięciu lat, chyba że statut uczelni określił dłuższy czas (art. 88 ust. 2), zaś łączny okres zatrudnienia na stanowisku asystenta osoby nie mającej stopnia naukowego doktora nie powinien przekroczyć ośmiu lat (art. 89 ust. 3).

1.2.2. Czas pracy nauczyciela akademickiego jest określony zakresem jego obowiązków dydaktycznych, naukowych i organizacyjnych (art. 101 ust. 1). Wymiar tzw. pensum, czyli liczby godzin zajęć dydaktycznych obowiązujących nauczycieli akademickich, wynosi dla pracowników naukowo-dydaktycznych od 120 do 210 godzin obliczeniowych rocznie, a dla pracowników dydaktycznych (w zależności od stanowiska) od 240 do 360 godzin albo od 300 do 540 godzin obliczeniowych rocznie (art. 101 ust. 3 i 4). Rodzaje zajęć dydaktycznych rozliczanych w ramach pensum i wymiar pensum ustala senat uczelni (art. 101 ust. 2). Pensum może być również wykonywane poza uczelnią, a w szczególności w szkole ponadpodstawowej, na zasadach określonych przez senat. W szczególnych przypadkach, uzasadnionych koniecznością realizacji programu nauczania, nauczyciel akademicki może być zobowiązany do prowadzenia zajęć dydaktycznych w godzinach nadwymiarowych.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Ilość tych godzin nie może przekraczać dla pracowników naukowo-dydaktycznych $\frac{1}{4}$ pensum, a dla pracowników dydaktycznych $\frac{1}{2}$ pensum (art. 102 ust. 1).

1.2.3. Nauczyciel akademicki zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy, podejmując dodatkowe zatrudnienie w ramach stosunku pracy, ma obowiązek zawiadomić o tym rektora (art. 103).

1.2.4. Wszyscy nauczyciele akademicy podlegają okresowej ocenie na zasadach określonych w art. 104 ust. 1-4 ustawy o szkolnictwie wyższym.

1.3. Plan studiów może przewidywać obowiązek odbywania przez studentów praktyk zawodowych (art. 146 ust. 1 ustawy o szkolnictwie wyższym). Uczelnie organizują studenckie praktyki zawodowe, przewidziane w planach studiów, na zasadach określonych przepisami rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 1991 r. w sprawie studenckich praktyk zawodowych⁸. Z odpowiednimi zakładami pracy⁹ rektor zawiera porozumienia o prowadzeniu praktyk (§ 2 ust. 1), które m. in. powinny określać programy praktyk i czas ich trwania. Uczelnie zobowiązane są do sprawowania nadzoru nad przebiegiem praktyk (§ 5), przy czym jedną z jego form jest nadzór ze strony opiekunów konkretnych praktyk studenckich (§ 7).

Podmioty, u których odbywają się praktyki, są zobowiązane – zgodnie z ustaleniami porozumień zawartych z uczelniami – m. in. do nadzorowania wykonywania przez studentów zadań wynikających z programów praktyk (§ 8 ust. 1 pkt 2).

1.4. Nadzór nad uczelnią w zakresie zgodności działania jej organów z przepisami ustawowymi i jej statutem sprawuje Minister Edukacji Narodowej, który może żądać od tych organów informacji i wyjaśnień, a w przypadku stwierdzenia niezgodności uchwały senatu lub decyzji rektora uczelni z przepisami ustawy lub statutem uczelni – podjąć w

⁸ Dz. U. Nr 73, poz. 323; zm.: z 1993 r. Nr 25, poz. 112; z 1994 r. Nr 3, poz. 15.

⁹ Takimi jak: podmioty gospodarcze, organy administracji rządowej i samorządowej, inne jednostki organizacyjne. W przypadku porozumień w sprawie praktyk nauczycielskich (pedagogicznych)

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

ciągu miesiąca decyzję o ich uchyleniu (art. 31 ust. 1 i 2 ustawy o szkolnictwie wyższym). Ponadto uczelnia przedstawia Ministrowi Edukacji Narodowej roczne sprawozdania z działalności uczelni (art. 34 ust. 1) oraz powiadamia Ministra m. in. o: [a] uchwaleniu lub zmianie planów studiów na poszczególnych kierunkach studiów (art. 34 ust. 2 pkt 2), [b] zasadach i trybie przyjmowania na poszczególne kierunki studiów (art. 34 ust. 2 pkt 3), [c] uchwałach w sprawach tworzenia i znoszenia kierunków studiów (art. 34 ust. 2 pkt 4).

Minister Edukacji Narodowej, po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego oraz opinii rektora i senatu uczelni, może nałożyć na uczelnię (w drodze decyzji administracyjnej) obowiązek realizacji określonego zadania w dziedzinie nauczania lub kształcenia kadr naukowych, zapewniając odpowiednie środki jego realizacji (art. 32).

1.5. Zadania Ministra Edukacji Narodowej określała do dnia 3 grudnia 1999 r. ustawa z dnia 23 października 1987 r. o utworzeniu urzędu Ministra Edukacji Narodowej¹⁰. Należało do nich m. in. opracowywanie zasad i tworzenie warunków kształcenia (także: doksztalcania i doskonalenia) kadr nauczycielskich. Obecnie zadania tego ministra określa rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1999 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Edukacji Narodowej¹¹, w którym lakonicznie postanowiono, że minister ten kieruje trzema działami administracji rządowej (kultura fizyczna i sport, oświata i wychowanie, szkolnictwo wyższe), także że jest dysponentem trzech odpowiednich części budżetu państwa. Zadania szczegółowe wykonują poszczególne departamenty Ministerstwa Edukacji Narodowej. Zadania te w

najczęściej stroną jest organ administracji samorządowej (prowadzący szkoły i placówki wychowawcze) albo szkoła, placówka wychowawcza, itp.

¹⁰ Dz. U. Nr 33, poz. 178; zm.: z 1990 r. Nr 65, poz. 385; z 1991 r. Nr 95, poz. 425; z 1996 r. Nr 106, poz. 496; z 1997 r. Nr 141, poz. 943. Ustawa została uchylona przepisem art. 89 ustawy z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (j. t. Dz. U. z 1999 r. Nr 82, poz. 928 ze zm.), w związku z art. 96 pkt 4 tej ustawy.

¹¹ Dz. U. Nr 96, poz. 1117; zm.: z 2000 r. Nr 8, poz. 92 i Nr 94, poz. 1038.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

latach 1998-2000 określone były w regulaminie organizacyjnym MEN nadanym zarządzeniami Ministra Edukacji Narodowej¹².

Problematyka kształcenia nauczycieli w uczelniach w latach 1998 - 2000 wchodziła w zakres działania dwóch departamentów MEN: Departamentu Doskonalenia Nauczycieli oraz Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Do zadań pierwszego z tych departamentów należało m. in. opracowywanie rozwiązań systemowych w zakresie kształcenia i kwalifikacji nauczycieli i wychowawców oraz posiadania uprawnień do wykonywania zawodu nauczycielskiego (§ 19 pkt 10 regulaminu organizacyjnego MEN), a także obsługa pracy i współdziałanie z radą ds. kształcenia nauczycieli (§ 19 pkt 13). Do zadań drugiego departamentu zaś należało w szczególności prowadzenie prac systemowych nad przeobrażeniami szkolnictwa wyższego i kierunkami jego rozwoju (§ 22 pkt 2) oraz sprawy dotyczące kierunków studiów, programów kształcenia, toku studiów oraz studenckich praktyk zawodowych (§ 22 pkt 5).

1.6. Organ przedstawicielski szkolnictwa wyższego – Rada Główna Szkolnictwa Wyższego¹³, zwana dalej „Radą Główną” – określała warunki utworzenia i prowadzenia kierunków studiów, ich nazwy, minimalne wymagania programowe dla kierunków studiów oraz warunki, jakim winna odpowiadać uczelnia, aby nadawać tytuły zawodowe (delegacje do stanowienia norm w tym zakresie zawierały przepisy art. 42 ust. 1 pkt 1 i 3 ustawy o szkolnictwie wyższym – przed dalej omawianą zmianą z dnia 22 grudnia 2000 r.). W sprawach tych Rada Główna podjęła następujące uchwały: [a] z dnia 28 listopada 1991 r. w sprawie określenia warunków, jakim powinna odpowiadać uczelnia, aby utworzyć i prowadzić kierunek studiów¹⁴; [b] z dnia 28 listopada 1991 r.

¹² Zarządzenie Nr 2 Ministra Edukacji z dnia 27 stycznia 1998 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Ministerstwu Edukacji Narodowej (Dz. Urz. MEN Nr 2, poz. 4 ze zm.: z 1998 r. Nr 6, poz. 25; z 1999 r. Nr 2, poz. 13 oraz Nr 3, poz. 22 i 24), które utraciło moc z dniem podpisania nowego zarządzenia w tej samej sprawie. Zarządzenie Nr 6 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 czerwca 2000 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Ministerstwu Edukacji Narodowej (nieopublikowane).

¹³ Patrz art. 35 ust. 1 i 2 ustawy o szkolnictwie wyższym.

¹⁴ Tekst jednolity Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 3, poz. 14; zm.: Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 7, poz. 44 i 46; z 2000 r. Nr 2, poz. 11.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

w sprawie nazw kierunków studiów¹⁵; [c] z dnia 23 kwietnia 1992 r. w sprawie określenia warunków, jakim powinny odpowiadać uczelnie, aby nadawać tytuły zawodowe¹⁶; [d] z dnia 13 listopada 1997 r. w sprawie wymagań programowych na studiach wyższych¹⁷; [e] szereg uchwał (ponad 40) w sprawie określenia minimalnych wymagań programowych dla różnych kierunków studiów.

1.6.1. W pierwszej z tych uchwał Rada Główna ustaliła, że warunkiem utworzenia i prowadzenia studiów magisterskich w uczelniach jest zatrudnienie na podstawie mianowania przynajmniej 8 pracowników z tytułem naukowym profesora lub ze stopniem naukowym doktora habilitowanego o specjalnościach wchodzących w zakres programu danego kierunku, w tym co najmniej 5 o specjalnościach odpowiadających profilom dyplomowania danego kierunku studiów (§ 1 ust. 1 tej uchwały). Dodatkowo na kierunku „filologia” przynajmniej 1 z profesorów lub doktorów habilitowanych winien specjalizować się w zakresie języka obcego, który jest przedmiotem studiów, a nadto na każdą osobę z wymienionej grupy pracowników nauki nie może przypadać więcej niż 50 studentów, uwzględniając wszystkie formy kształcenia (§ 1 ust. 1).

Ponadto Rada Główna ustaliła, że warunkiem utworzenia i prowadzenia wyższych studiów zawodowych (licencjackich) w uczelniach jest zatrudnienie na pełnych etatach przynajmniej 4 pracowników z tytułem naukowym profesora lub ze stopniem naukowym doktora habilitowanego o specjalnościach odpowiadających profilom dyplomowania danego kierunku oraz zatrudnienie na pełnych etatach 6 pracowników ze stopniem naukowym doktora, posiadających udokumentowany dorobek praktyczny (staż poza uczelnią, projekty, patenty, programy komputerowe, itp.) o specjalnościach odpowiadających profilom dyplomowania danego kierunku studiów (§ 1 ust. 4 pkt a oraz b). Dodatkowo na kierunku „filologia” przynajmniej jedna osoba z każdej wyodrębnionych wyżej grup pracowników nauki winna specjalizować się w

¹⁵ Tekst jednolity zawiera załącznik Nr 1 do obwieszczenia Przewodniczącego Rady Głównej z dnia 19 grudnia 1996 r. (Dz. Urz. MEN z 1997 r. Nr 2, poz.7; zm.: z 1997 r. Nr 3, poz. 16; z 1998 r. Nr 4, poz. 16 i Nr 6, poz. 31 i 34; z 1999 r. Nr 1, poz. 10; z 2000 r. Nr 2, poz. 12 i Nr 5, poz. 33).

¹⁶ Dz. Urz. MEN Nr 2, poz. 14.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

zakresie języka obcego, który jest przedmiotem studiów, a do tego na każdego z pracowników obu grup łącznie nie może przypadać więcej niż 30 studentów wszystkich form kształcenia (§ 1 ust. 4 pkt c).

Jeżeli w danej uczelni dany kierunek studiów ma być utworzony i prowadzony przez różne jednostki organizacyjne tej uczelni, to każda z nich musi spełniać wyżej podane wymagania odrębnie (§ 1 ust. 11).

1.6.2. W trzeciej z wyżej wyszczególnionych uchwał Rada Główna ustaliła, że tytuły zawodowe m. in. magistra, magistra edukacji oraz magistra inżyniera mogą nadawać uczelnie prowadzące studia magisterskie, natomiast tytuły zawodowe inżyniera i licencjata nadawać mogą uczelnie prowadzące wyższe studia zawodowe.

1.6.3. Minimalne wymagania programowe dla poszczególnych kierunków studiów należy rozumieć jako zestawy przedmiotów ogólnych, podstawowych i kierunkowych wraz z treściami programowymi i minimalną liczbą godzin, których realizacja jest obligatoryjna na danym kierunku studiów (§ 1 uchwały Nr 141/97 Rady Główniej z dnia 13 listopada 1997 r. w sprawie wymagań programowych na studiach wyższych).

Do dnia 13 grudnia 2000 r. Rada Główna uchwalila minimalne wymagania programowe dla 64 kierunków studiów magisterskich oraz dla 19 kierunków wyższych studiów zawodowych (spośród ogółem 75 kierunków, nie licząc kierunków studiów artystycznych i unikatowych). W przygotowaniu pozostawały jeszcze minimalne wymagania programowe dla studiów magisterskich na 11 kierunkach (m. in. filozofia, nauki o rodzinie, informatyka).

W obowiązującym wykazie kierunków studiów tylko 5 niżej wymienionych kierunków uznano za kierunki ściśle nauczycielskie (wprowadzając do minimalnych wymagań programowych dla studiów magisterskich na tych kierunkach przedmioty kształcenia pedagogicznego). W sprawie minimalnych wymagań programowych dla tych kierunków studiów Rada Główna podjęła następujące uchwały: Nr 289/96 z dnia

¹⁷ Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 3, poz. 11.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

20 czerwca 1996 r.¹⁸ dotycząc kierunku *pedagogika specjalna*; Nr 90/97 z dnia 19 czerwca 1997 r.¹⁹ dotycząc kierunku *wychowanie techniczne*; Nr 152/97 z dnia 13 listopada 1997 r.²⁰ dotycząc kierunku *wychowanie fizyczne*; Nr 340/98 z dnia 17 grudnia 1998 r.²¹ dotycząc kierunków *wychowanie muzyczne* i *wychowanie plastyczne*.

Rada Główna uchwaliła też minimalne wymagania programowe dla innych kierunków studiów magisterskich, których absolwenci mogą – po spełnieniu dodatkowych wymagań – pracować jako nauczyciele. W szczególności jest to 10 kierunków: astronomia, biologia, chemia, filologia, filologia polska, fizyka, geografia, matematyka, pedagogika, socjologia²².

1.6.4. Oprócz minimalnych wymagań programowych dla różnych kierunków studiów, Rada Główna określiła dodatkowe wymagania dla kierunków kształcących nauczycieli, w formie uchwały Nr 494/99 z dnia 24 czerwca 1999 r. w sprawie „[...] dodatkowych wymagań w zakresie przygotowania zawodowego do minimalnych wymagań programowych dla kierunków kształcących nauczycieli”²³. Te dodatkowe wymagania obowiązują na wszystkich kierunkach studiów, zarówno magisterskich, jak i licencyjnych, na których kształcą się nauczyciele.

Uchwała Nr 494/99 z dnia 24 czerwca 1999 r. ma tu istotne znaczenie, ponieważ z jej treści wynika, iż ustalając wymagania dodatkowe Rada Główna zobowiązała uczelnie do kształcenia nauczycieli w sposób dostosowany do potrzeb reformowanej oświaty. W szczególności zaleciła by: [a] „w kształceniu nauczycieli realizować specjalności rozszerzające wiedzę kierunkową i dające przygotowanie do uczenia w sposób zintegrowany oraz w blokach przedmiotowych”; [b] w miarę możliwości dać

¹⁸ Dz. Urz. MEN Nr 6, poz. 30.

¹⁹ Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 3 poz. 9.

²⁰ Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 3, poz. 12.

²¹ Dz. Urz. MEN z 1999 r. Nr 1, poz. 8. Z dniem 8 grudnia 2000 r. weszła w życie uchwała Nr 146/2000 Rady Głównej (Dz. Urz. MEN Nr 5, poz. 33), zmieniająca nazwy tych kierunków studiów na: *edukacja artystyczna w zakresie sztuki muzycznej* i *edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych*.

²² Dz. Urz. MEN z 1997 r. Nr 7 poz. 32 (dot.: astronomii); Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 4, poz. 18 (dot.: biologii); Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 7, poz. 43 (dot.: chemii, filologii i geografii); Dz. Urz. MEN z 1999 r. Nr 2, poz. 19 (dot.: filologii polskiej); Dz. Urz. MEN z 1997 r. Nr 7, poz. 31 (dot.: fizyki); Dz. Urz. MEN z 1998 r. Nr 6, poz. 30 (dot.: matematyki); Dz. Urz. MEN z 2000 r. nr 1, poz. 3 (dot.: pedagogiki); Dz. Urz. MEN z 1999 r. Nr 3, poz. 31 (dot.: socjologii).

²³ Dz. Urz. MEN Nr 3, poz. 31.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

„szansę równoczesnego, fakultatywnego studiowania na więcej niż jednym kierunku studiów”; [c] zachowanie „prawidłowego następstwa subdyscyplin zawodowych (przygotowanie psychologiczne powinno wyprzedzać pedagogikę, która wraz z wiedzą przedmiotową winna być podstawą kształcenia metodycznego)”; [d] „utrzymywać kontakt ze szkołami ćwiczeń i środowiskiem oświatowym”; [e] stworzyć „możliwość fakultatywnego uzyskania w czasie studiów dodatkowych, potrzebnych szkole umiejętności”.

W uchwale tej Rada Główna określiła, iż czas przygotowania zawodowego studentów do zawodu nauczycielskiego nie powinien być krótszy niż 2 lata. Ustaliła też następujące minimalne wymiary godzin dla poszczególnych bloków przedmiotowych, które winny przewidywać plany nauczania na kierunkach kształcących nauczycieli: 150 godzin w bloku przedmiotów psychologicznych i pedagogicznych, 120 godzin w bloku dydaktyki przedmiotowej oraz 60 godzin przedmiotów uzupełniających (razem minimum 330 godzin nauczycielskiego przygotowania zawodowego), a ponadto 150 godzin praktyk nauczycielskich.

1.6.5. Od dnia 29 marca 2001 r. – na mocy znowelizowanych przepisów art. 42 ust. 1 ustawy o szkolnictwie wyższym – określanie (w drodze rozporządzeń) warunków, jakim powinna odpowiadać uczelnia, aby utworzyć i prowadzić kierunek studiów, a także nazw kierunków studiów i minimalnych wymagań programowych dla poszczególnych kierunków studiów należy do kompetencji ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego, tj. do Ministra Edukacji Narodowej²⁴.

1.7. W świetle art. 9 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela²⁵, stanowisko nauczyciela w szkołach i placówkach publicznych może

²⁴ Delegacje te wprowadzone zostały art. 32 pkt 3 ustawy z dnia 22 grudnia 2000 r. o zmianie niektórych upoważnień ustawowych do wydawania aktów normatywnych oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 120, poz. 1268). Przepisy art. 78 tej ustawy stanowią, że akty wydane na podstawie zmienianych upoważnień ustawowych zachowują moc do czasu ich zastąpienia przez akty wydane na podstawie powołanej ustawy.

²⁵ Tekst jednolity w Dz. U. z 1997 r. Nr 56, poz. 357; zm.: z 1998 r. Nr 106, poz. 668 i Nr 162, poz. 1118; z 2000 r. Nr 12, poz. 136; Nr 19, poz. 239; Nr 22, poz. 291 i Nr 122, poz. 1323.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

zajmować osoba, która ma wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym²⁶.

Zakres i tryb określania kwalifikacji wymaganych od nauczycieli w odniesieniu do poszczególnych typów szkół i placówek normują przepisy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 października 1991 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli nie mających wyższego wykształcenia²⁷. Przepisy tego rozporządzenia stanowią, że kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela ma osoba posiadająca przygotowanie kierunkowe i pedagogiczne odpowiednie do nauczanego przedmiotu lub prowadzonych zajęć. Pod pojęciem przygotowania pedagogicznego należy rozumieć nabycie wiedzy i umiejętności z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki szczegółowej, uzyskanych w trakcie kształcenia na kierunku studiów zgodnym albo zbliżonym do nauczanego przedmiotu lub do rodzaju prowadzonych zajęć, w wymiarze nie mniejszym niż 270 godzin, a nadto w trakcie odbywania pozytywnie ocenionych praktyk pedagogicznych, w wymiarze nie mniejszym niż 150 godzin. O posiadaniu przygotowania pedagogicznego świadczy dyplom (zaświadczenie) szkoły wyższej²⁸. Pod pojęciem kierunku studiów (specjalności) zbliżonego do nauczanego przedmiotu lub rodzaju prowadzonych zajęć należy rozumieć kierunek (specjalność) dający dostateczną wiedzę merytoryczną z zakresu tego przedmiotu lub tych zajęć. Ustalenia, czy dany kierunek (specjalność) studiów jest zbliżony do nauczanego przedmiotu lub rodzaju prowadzonych zajęć,

²⁶ Alternatywnie: osoba, która ukończyła zakład kształcenia nauczycieli i podejmuje pracę na stanowisku, do zajmowania którego są to wystarczające kwalifikacje.

²⁷ Dz. U. Nr 98, poz. 433; zm.: z 1994 r. Nr 5, poz. 19 i Nr 109, poz. 521; z 1999 r. Nr 14, poz. 127. Przepisy art. 16 ustawy z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 19, poz. 239) stanowiły, że do czasu wydania przepisów wykonawczych przewidzianych ustawą – Karta Nauczyciela zachowują moc obowiązującą dotychczasowe przepisy wykonawcze w zakresie, w jakim nie są sprzeczne z ustawą, lecz nie dłużej niż przez okres 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy nowelizującej, tj. do dnia 7 października 2000 r. Według stanowiska MEN komentowane rozporządzenie jest nieprzerwanie aktem obowiązującym, ponieważ art. 9 ust. 2 Karty Nauczyciela (stanowiący upoważnienie do wydania komentowanego rozporządzenia) nie był zmieniany ustawą nowelizującą.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

dokonuje dyrektor szkoły, a w odniesieniu do dyrektora szkoły organ sprawujący nadzór pedagogiczny.

Wymagany poziom wykształcenia zależy przede wszystkim od rodzaju szkoły (lub placówki), w której jest zatrudniony nauczyciel. Tytuł magistra – jeśli spełnione są pozostałe warunki – umożliwia zajmowanie stanowiska nauczyciela we wszystkich szkołach i placówkach. W przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach, szkołach zasadniczych zawodowych oraz w placówkach oświatowo-wychowawczych i opiekuńczo-wychowawczych mogą być zatrudniani również nauczyciele legitymujący się dyplomem wyższych studiów zawodowych (albo zakładu kształcenia nauczycieli).

Należy zwrócić uwagę na to, że wymagania stawiane przed nauczycielami w zakresie minimalnego wymiaru kształcenia zawodowego Minister Edukacji Narodowej określił omawianym tu rozporządzeniem na 270 godzin (z dziedzin: psychologia, pedagogika i dydaktyka szczegółowa / dydaktyki szczegółowe), a wymagania stawiane w tej samej sprawie przed uczelniami kształcącymi nauczycieli Rada Główna określiła na 330 godzin (270 godzin przedmiotów psychologicznych i pedagogicznych oraz z zakresu dydaktyki plus 60 godzin przedmiotów dodatkowych).

2. Uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne kontrolowanej działalności.

2.1. W latach akademickich 1998/1999 i 1999/2000 funkcjonowało w kraju odpowiednio 90 i 89 uczelni cywilnych, z których większość (55 i 54) podlegała bezpośrednio Ministrowi Edukacji Narodowej. W roku akademickim 1999/2000 w uczelniach studiowało łącznie 985,1 tys. studentów, w tym 917,7 tys. studentów (93,1%) w uczelniach resortu edukacji narodowej (tabela 1). Dla porównania: w roku akademickim 1999/2000 w szkołach wyższych wszystkich typów kształcono ogółem 1.425,8 tys. studentów, z tego 1.007,4 tys. osób w szkołach państwowych (tj. podlegających zarówno ustawie o szkolnictwie wyższym, jak i ustawie o wyższych szkołach zawodowych) oraz 418,4 tys. osób w szkołach niepaństwowych.

²⁸ Alternatywnie: świadectwo ukończenia kursu pedagogicznego prowadzonego przez zakład kształcenia nauczycieli albo placówkę doskonalenia nauczycieli lub inną instytucję, osobę prawną lub fizyczną, które

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Znaczna część działalności dydaktycznej uczelni ukierunkowana była na kształcenie przyszłych nauczycieli. I tak, w latach akademickich 1998/1999 – 1999/2000 na kierunkach pedagogicznych i kształcenia nauczycieli studiowało 12,7% i 11,7% ogółu studentów, a absolwenci tych kierunków stanowili 22% i 18,5% absolwentów, którzy ukończyli uczelnie w latach 1998 i 1999.

2.2. W roku akademickim 1999/2000 na kierunkach pedagogicznych i kształcenia nauczycieli studiowało we wszystkich szkołach wyższych w kraju 157,8 tys. studentów (o 1,8% mniej niż w roku poprzednim), z tego 106,2 tys. osób (67,3%) w uczelniach oraz 51,6 tys. osób (32,7%) w wyższych szkołach niepaństwowych (tabela 2).

Kształcenie kadr pedagogicznych dla potrzeb oświaty i wychowania odbywało się przede wszystkim w uczelniach resortu edukacji narodowej, w których – według danych GUS – na w. w. kierunkach studiowało 104,7 tys. osób. Byli to przede wszystkim studenci uniwersytetów (49,2 tys.) i uczelni pedagogicznych (49,4 tys.), a także politechnik (3,0 tys.), uczelni rolniczych (2,7 tys.) oraz teologicznych (0,4 tys.). Poza tym kierunki studiów, na których kształcono nauczycieli, prowadziły również państwowe wyższe szkoły artystyczne (1,5 tys. osób w roku akademickim 1999/2000).

2.3. Podstawowymi kierunkami studiów kształcących nauczycieli w uczelniach były pedagogika i pedagogika specjalna, na których w roku akademickim 1999/2000 studiowało 72,6 tys. i 8,6 tys. osób, tj. 76,5% ogółu studentów kierunków grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli. Studenci tych kierunków studiowali m. in. na specjalnościach takich jak: nauczanie początkowe z wychowaniem przedszkolnym, nauczanie początkowe i pedagogika opiekuńczo-wychowawcza (tabela 5). Przyszli nauczyciele studiowali również na kierunkach: wychowanie techniczne, wychowanie plastyczne i wychowanie muzyczne oraz matematyka, fizyka, biologia i chemia, itd.

2.4. Studenci przygotowujący się do pracy w zawodzie nauczycielskim – zarówno w uczelniach, jak i wyższych szkołach niepaństwowych – kształceni byli głównie w formach studiów pozastacjonarnych (tabela 2).

mogą prowadzić takie kursy zgodnie z przepisami w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

W roku akademickim 1999/2000 w uczelniach tylko 41,8 tys. osób spośród ogółu studentów kierunków pedagogicznych i kształcenia nauczycieli (czyli tylko 39,3%) studiowało na nieodpłatnych studiach dziennych, podczas gdy na płatnych studiach zaocznych i wieczorowych uczyło się odpowiednio 60,0 tys. i 2,3 tys. osób (aż 58,7%), zaś pozostałe 2,1 tys. osób na studiach eksternistycznych (2%).

Wśród 28 tys. absolwentów uczelni, którzy w 1999 r. ukończyli w. w. kierunki studiów, absolwenci studiów dziennych stanowili średnio zaledwie 28,8%, od 25% w uczelniach pedagogicznych do 53,7% w politechnikach (tabela 3).

Jakkolwiek na studiach niestacjonarnych kształceni byli również czynni nauczyciele, to stanowili oni wyraźną mniejszość wśród studentów i absolwentów studiów zaocznych i wieczorowych uczelni i wyższych szkół niepaństwowych, zaliczanych do grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli, a mianowicie odpowiednio 21% i 40% w roku akademickim 1999/2000 (tabela 4).

2.5. W roku akademickim 1999/2000 w uczelniach (cywilnych) zatrudniano łącznie 70,1 tys. nauczycieli akademickich, o 1,1% więcej niż w roku poprzednim. Wśród nich było 66,3 tys. nauczycieli tzw. pełnozatrudnionych, w tym 59,6 tys. na podstawie mianowania. Spośród 13,1 tys. nauczycieli zatrudnionych na stanowiskach profesorskich (profesora zwyczajnego i nadzwyczajnego) tytuł naukowy miało 7,3 tys. osób (56%). Wśród zaś 25,6 tys. docentów i adiunktów stopniem naukowym doktora habilitowanego legitymowało się 2,9 tys. osób (11%).

2.6. W latach 1998-1999 wyższe szkoły państwowe (czyli uczelnie i wyższe szkoły zawodowe) osiągnęły ogółem dodatni wynik finansowy (brutto i netto), jednak ich sytuacja ekonomiczna była zróżnicowana. Stratę wykazało 29% wyższych szkół państwowych w 1998 r. i 30% w 1999 r., w tym odpowiednio 20% i 24% uczelni podległych Ministrowi Edukacji Narodowej. Z danych tych wynika, że sytuacja finansowa państwowych szkół wyższych stopniowo się pogarsza.

Koszty własne działalności dydaktycznej państwowych szkół wyższych w kwocie 4.777,9 mln zł w 1998 r. i 5.509,9 mln zł w 1999 r. były średnio wyższe o 3% i

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

2% od przychodów z tej działalności, przy czym w uczelniach resortu edukacji narodowej odpowiednio o 2,6% i 1,6%.

Właśnie z utrzymującymi się niedostatkami w finansowaniu potrzeb uczelni ze środków budżetu państwa wiąże się tendencja do rozbudowy odpłatnych form studiów²⁹. W 1999 r. na dotowanie działalności dydaktycznej państwowych szkół wyższych przeznaczono z budżetu państwa 3.888,2 mln zł, tj. nominalnie o 13,1% (450,2 mln zł) więcej niż w roku poprzednim, a realnie o ok. 5,4% więcej. O ile w 1998 r. dotacje budżetowe stanowiły 74,2% ogółu przychodów z działalności dydaktycznej państwowego szkolnictwa wyższego, to w 1999 r. wskaźnik ten zmniejszył się do 72%. Jednocześnie nastąpił dalszy wzrost – z 16,6% w 1998 r. do 19% w 1999 r. – udziału w ww. przychodach opłat wnoszonych przez studentów.

W uczelniach pedagogicznych w 1999 r. z opłat za zajęcia dydaktyczne pochodziło już 34%, a w uniwersytetach 23,8% przychodów działalności dydaktycznej; dla porównania: w 1998 r. odpowiednio 30,5% oraz 21,2% (tabela 6).

3. Istotne ustalenia kontroli.

3.1. Zakres i formy działalności dydaktycznej uczelni związanej z kształceniem nauczycieli.

3.1.1. W 14 skontrolowanych uczelniach kształceniem przysposabiającym do pracy w zawodzie nauczycielskim na wszystkich poziomach studiów objętych było w latach akademickich 1999/2000 i 2000/2001 odpowiednio 101 tys. i 103,2 tys. studentów (32% i 31% ogółu studentów). Większość z nich – odpowiednio 88,1 tys. i 91 tys. osób – studiowała na studiach wyższych zawodowych i jednolitych magisterskich, a pozostali – tj. 12,9 tys. i 12,2 tys. osób – na studiach magisterskich uzupełniających.

²⁹ W końcu 1999 r. na studiach dziennych (określanych przez ustawę o szkolnictwie wyższym jako podstawowy system studiów) kształcono ogółem w uczelniach 543,1 tys. studentów (o 6,7% więcej niż w roku poprzednim), przy czym – w relacji do ogółu studiujących – stanowili oni 53,9% (54,3% w 1998 r.). Pozostali studenci w liczbie 464,3 tys. (o 8,3% wyższej w porównaniu z rokiem poprzednim) byli kształceni na płatnych studiach niestacjonarnych, głównie zaocznych, na których w 1999 r. studiowało 408,5 tys. osób (375,7 tys. osób w 1998 r.).

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Zasięg tej działalności w poszczególnych uczelniach, a także przyjęte rozwiązania i formy organizacyjne kształcenia, były zróżnicowane. W niektórych uczelniach (zwłaszcza pedagogicznych) studenci byli kształceni przede wszystkim na specjalnościach i specjalizacjach nauczycielskich, natomiast w innych (w szczególności w uniwersytetach) głównie w ramach zajęć fakultatywnych. Przy tym w ramach niemal wszystkich skontrolowanych uczelni (poza jedną) działalność dydaktyczną mającą na celu kształcenie dla potrzeb zawodu nauczycielskiego prowadziła większość, a niekiedy wszystkie wydziały i inne (równorzędne wydziałom) podstawowe jednostki organizacyjne działające w ich strukturach organizacyjnych. Na przykład:

- ♦ w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK) kształcono przyszłych nauczycieli na 17 z 30 kierunków studiów (prowadzonych przez 8 spośród 10 wydziałów), a kwalifikacje do wykonywania tego zawodu na studiach licencjackich i magisterskich zdobywało 2,8 tys. studentów w roku akademickim 1999/2000 i 2,9 tys. studentów w roku akademickim 2000/2001 (tj. 10% ogółu studentów), z tego część na specjalnościach nauczycielskich (0,7 tys. i 0,8 tys. osób), a część w ramach zajęć fakultatywnych (2,1 tys. i 2,1 tys. osób) organizowanych przez studium pedagogiczne, czyli międzywydziałową jednostkę o charakterze dydaktycznym; trzeba dodać, że ta druga forma kształcenia była stosowana tylko na tych kierunkach, które posiadały pracownię dydaktyk przedmiotowych, a studenci mogli dokonywać wyboru fakultetu pedagogicznego na pierwszym, drugim albo trzecim roku studiów (w zależności od kierunku);
- ♦ w Wyższej Szkole Pedagogicznej (WSP) w Rzeszowie kształcono nauczycieli na 13 z 17 kierunków studiów (prowadzonych przez wszystkie cztery wydziały), przy czym w latach akademickich 1999/2000 i 2000/2001 na specjalnościach nauczycielskich (odpowiednio: 31 i 33) studiowało 10,1 tys. i 11 tys. studentów, tj. 90% i 88% ogółu studentów tej uczelni;
- ♦ w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie kształceniem przysposabiającym do pracy nauczycielskiej w ramach 14 z ponad 30 kierunków studiów (prowadzonych przez 8 spośród 12 wydziałów) objęto 23% ogółu studentów (odpowiednio: 5,8 tys. i 6,5 tys. osób) w latach akademickich 1999/2000 i 2000/2001, a podstawową jego formą było - realizowane od pierwszego semestru studiów - kształcenie na tzw. specjalności nauczycielskiej (85% studentów studiów dziennych i 80% studentów zaocznych); pozostali studenci dokonywali wyboru uzyskania uprawnień nauczycielskich w trybie fakultatywnym na wyższych latach studiów, co umożliwiało m. in. międzywydziałowe studium pedagogiczne;

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

- ♦ *w strukturze organizacyjnej Politechniki Radomskiej wyodrębniony został wydział nauczycielski, prowadzący w latach akademickich 1999/2000 i 2000/2001 odpowiednio 5 i 4 kierunki studiów, na których kształcono 1,4 tys. i 1,8 tys. studentów (tj. 10% ogółu studiujących); ponadto w uczelni tej funkcjonowało tzw. fakultatywne studium pedagogiczne dla studentów innych kierunków studiów, które w latach 1999-2000 ukończyło prawie 190 absolwentów.*

3.1.2. Na odpłatnych studiach pozastacjonarnych kształcono we wszystkich skontrolowanych uczelniach 49,1 tys. osób w roku akademickim 1999/2000 i 47,6 tys. osób w roku akademickim 2000/2001 (48,6% i 46,1% spośród ogółu studentów objętych w tych latach przygotowaniem do pracy w zawodzie nauczycielskim), w tym 47 tys. i 44,8 tys. na studiach zaocznych, które to studia – jak wynika z ustaleń kontroli NIK – podejmowali przede wszystkim absolwenci szkół średnich, będący bezpośrednio po maturze. Na przykład:

- ♦ *w WSP w Rzeszowie wśród przyjętych na pierwszy rok studiów zaocznych o specjalności nauczycielskiej w latach akademickich 1999/2000 – 2000/2001 maturzyści z poprzedzających lat szkolnych stanowili odpowiednio ok. 71% i 84%, w Politechnice Radomskiej ok. 83% i 64%, w Uniwersytecie Śląskim ok. 60% i ok. 74%, w Uniwersytecie w Białymstoku ok. 79% i 73%.*

Rada Główna Szkolnictwa Wyższego w stanowisku Nr 23/98 z dnia 12 lutego 1998 r. w sprawie studiów zaocznych wskazała, iż niewłaściwy lub mało przydatny dla studiów i specjalności mających przygotowywać nauczycieli jest zaoczny tryb studiowania, zwłaszcza wtedy, gdy podejmują je masowo absolwenci szkół średnich zaraz po maturze³⁰.

Dodać należy, że w 3 z 14 skontrolowanych uczelni studia zaoczne stanowiły podstawową formę studiów (nie tylko w obszarze kształcenia nauczycieli). W statutach

³⁰ W uzasadnieniu powyższego podano, że: „Jednym z najistotniejszych elementów procesu dydaktycznego i wychowawczego w szkole podstawowej i średniej jest bezpośredni kontakt nauczycieli z uczniami, właściwe relacje interpersonalne: nauczyciel – uczeń. Umiejętność tworzenia takich relacji i nawiązywania kontaktów z uczniami, powinna być wyniesiona ze studiów, jako ogromnie ważna część wykształcenia każdego nauczyciela. Nabywanie takich umiejętności w czasie studiów odbywanych w skali masowej w trybie zaocznym, a więc przy bardzo ograniczonych możliwościach bezpośredniego kontaktowania się profesora ze studentem, musi być ogromnie utrudnione, a nawet może okazać się nierealizowalne”.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

tych uczelni nie określono jednak, że podstawowym systemem studiów są studia inne niż dzienne, co – formalnie rzecz biorąc – czyniło istniejący stan sprzecznym z postanowieniami art. 4 ust. 3 ustawy o szkolnictwie wyższym³¹. I tak:

- ♦ *w Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (zwanej dalej Akademią Bydgoską) na studiach zaocznych studiowało 63% spośród 10,8 tys. studentów kierunków kształcących nauczycieli w roku akademickim 1999/2000 i 60% spośród 10,7 tys. studentów w roku akademickim 2000/2001; w WSP w Częstochowie zaś w systemie zaocznym kształcono odpowiednio 60% i 57%, a w WSP w Zielonej Górze w obu w. w. latach 53%³².*

Wysokość opłat pobieranych w uczelniach za studia zaoczne i wieczorowe na kierunkach nauczycielskich była zróżnicowana i kształtowała się niekiedy prawie na takim samym poziomie co opłaty na kierunkach cieszącym się największym zainteresowaniem w okresie ostatnich lat (m. in. prawo i ekonomia). W roku akademickim 2000/2001 wysokość tych opłat wynosiła przykładowo:

- ♦ *za semestr zimowy w WSP w Zielonej Górze od 1.050 zł (studia zaoczne na kierunkach: historia, filologia polska i matematyka) do 1.650 zł (studia wieczorowe na kierunku filologia o specjalnościach filologia germańska i język angielski); za pierwszy rok studiów w Uniwersytecie w Białymstoku od 1.800 zł (studia zaoczne albo wieczorowe na kierunkach: historia, filologia o specjalności rusycystyka, matematyka) do 3.800 zł (studia wieczorowe na kierunku filologia o specjalności anglistyka); za rok studiów w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej od 2.000 zł (kierunki: filologia polska, filozofia i matematyka) do 2.600 zł (pedagogika o specjalności edukacja muzyczna).*

W większości uczelni studenci zaoczeni i wieczorowi byli zobowiązani ponadto do wnoszenia dodatkowych opłat za praktyki pedagogiczne, w tym m. in. w: Uniwersytecie Łódzkim (w roku akademickim 2000/2001 w kwocie 115 zł za cztery tygodnie praktyk ciągłych), w WSP w Rzeszowie (120 zł), w WSP w Częstochowie (w kwotach, których wysokość była ustalana odrębnie dla każdego studenta, w zależności od czasu trwania

³¹ Brzmienie tego przepisu: „Podstawowym systemem studiów są studia dzienne, chyba że statut uczelni stanowi inaczej”.

³² W uzupełnieniu należy podać, że w WSP w Częstochowie studenci studiów dziennych (wszystkich kierunków) stanowili 32% ogółu studentów w roku akademickim 2000/2001, a w Akademii Bydgoskiej i w WSP w Zielonej Górze po 39%.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

praktyki, przy założeniu, że koszt jednego tygodnia praktyki ciągłej wynosił 42 zł, a koszt jednej godziny praktyki śródrocznej 4 zł).

3.1.3. W skontrolowanych uczelniach kształcenie nauczycieli na studiach wyższych zawodowych i jednolitych magisterskich prowadzone było w ramach prawie 30 różnych kierunków studiów.

Podstawowym kierunkiem tego kształcenia była pedagogika, na której kwalifikacje nauczycielskie – o różnych specjalnościach – zdobywało 19,1 tys. studentów w roku akademickim 1999/2000 oraz 19,9 tys. studentów w roku akademickim 2000/2001 (tj. 22% ogółu studentów).

Co drugi z potencjalnych nauczycieli kształcony był w skontrolowanych uczelniach na kierunkach, które (według sprawozdawczości GUS) nie były zaliczone do grupy kierunków pedagogicznych i kształcenia nauczycieli. Dotyczyło to m. in. takich kierunków jak: {#} historia (11,3 tys. studentów w roku akademickim 1999/2000 oraz 11,2 tys. studentów w roku akademickim 2000/2001 przygotowywanych do pracy w szkolnictwie na studiach licencjackich i jednolitych magisterskich); {#} filologia polska (analogicznie 12,3 tys. i 11,7 tys. studentów); {#} politologia (3,9 tys. i 4,0 tys. studentów); {#} wychowanie fizyczne (2,5 tys. i 2,8 tys. studentów); {#} geografia (3,4 tys. i 3,5 tys. studentów).

Ustalenia kontroli NIK wskazują na to, że stosunkowo najczęściej w systemie wieczorowym i zaocznym kształcono przyszłych nauczycieli na takich kierunkach studiów jak: geografia (w roku akademickim 2000/2001 w skontrolowanych uczelniach łącznie 1,6 tys. osób na studiach wyższych zawodowych i jednolitych magisterskich, wobec 1,5 tys. osób na analogicznych studiach dziennych), historia (odpowiednio 5,9 tys. i 5,1 tys. osób), wychowanie plastyczne (1,7 tys. i 1,5 tys. osób) i wychowanie techniczne (2,3 tys. i 2,2 tys. osób).

3.1.4. W 11 uczelniach (poza przedstawionymi wyżej formami kształcenia pedagogicznego powiązanego integralnie albo fakultatywnie z kształceniem

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

kierunkowym studentów) prowadzone były także inne formy działalności dydaktycznej, umożliwiające zainteresowanym, głównie absolwentom różnych szkół, uzyskanie kwalifikacji niezbędnych do pracy w zawodzie nauczycielskim. Kształcenie to odbywało się najczęściej na płatnych studiach podyplomowych albo studiach i kursach specjalnych (które w latach 1999-2000 ukończyło łącznie ponad 600 osób). Na przykład:

- ♦ *w Uniwersytecie Łódzkim w 1998 r. uruchomiony został kurs pedagogicznego kształcenia nauczycieli, umożliwiający uzyskanie (w ciągu trzech semestrów) kwalifikacji pedagogiczno-psychologicznych oraz wiedzy z zakresu dydaktyki nauczania przedmiotów głównie tym kandydatom na nauczycieli, którzy nie legitymowali się dyplomami ukończenia studiów magisterskich i w świetle obowiązujących przepisów nie mogli być słuchaczami studiów podyplomowych; kurs ten w 1999 r. ukończyło 22 absolwentów, a w 2000 r. uczestniczyło w nim 32 słuchaczy;*
- ♦ *w Uniwersytecie Warszawskim (w ramach wydziału pedagogicznego) prowadzono podyplomowe studium dla nauczycieli bez przygotowania pedagogicznego, trwające trzy semestry (w roku akademickim 2000/01 odpłatność wynosiła 2,1 tys. zł) i grupujące kilkudziesięciu słuchaczy (73 w 1999 r.).*

3.2. Stan zatrudnienia i kwalifikacje nauczycieli akademickich w jednostkach organizacyjnych uczelni kształcących nauczycieli.

3.2.1. W końcu 2000 r. w podstawowych jednostkach organizacyjnych skontrolowanych uczelni, prowadzących działalność dydaktyczną związaną z kształceniem nauczycieli, zatrudniano łącznie ok. 11 tys. pracowników naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych (tj. o niespełna 1% więcej niż w roku wcześniejszym), w tym ok. 10,5 tys. pracowników w pełnym wymiarze czasu pracy. Spośród pełnozatrudnionych nauczycieli akademickich tylko niecałe 2 tys. osób (19%) miało tytuł naukowy lub stopień naukowy doktora habilitowanego. Trzon tej kadry stanowili adiunkci i asystenci, odpowiednio 36% i 24% wśród pełnozatrudnionych. W grupie adiunktów tylko niewielka część (ok. 9%) legitymowała się stopniem naukowym doktora habilitowanego.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Senaty większości uczelni (12 spośród 14), kierując się różnorodnymi przesłankami, w tym zwłaszcza potrzebą zapewnienia obsady kadrowej dla prowadzonej działalności dydaktycznej, przedłużyły określony ustawowo okres zatrudnienia na stanowisku adiunkta osobom nie posiadającym stopnia naukowego doktora habilitowanego³³. Na przykład:

- ♦ w WSP w Częstochowie (208 adiunktów, w tym 205 bez stopnia doktora habilitowanego; stan w październiku 2000 r.), zgodnie z unormowaniami statutu, zatrudnienie to – w przypadku uzyskania kolejnych pozytywnych ocen okresowych – mogło być przedłużone do 35 lat, a w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku (żaden spośród 128 adiunktów zatrudnionych na podstawie mianowania nie miał stopnia naukowego doktora habilitowanego; stan w okresie j. w.) o trzy okresy dziewięcioletnie, tj. do 36 lat.

3.2.2. Przedstawiony wyżej stan powodował, że w 8 z 14 skontrolowanych uczelni występowały okresowe trudności z zapewnieniem na niektórych spośród kierunków studiów kształcących nauczycieli obsady kadrowej zgodnej z kryteriami wyznaczonymi uchwałą Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 listopada 1991 r. w sprawie określenia warunków, jakim powinna odpowiadać uczelnia, aby utworzyć i prowadzić kierunek studiów³⁴. Przykładowo:

- ♦ w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku w początkach roku akademickiego 2000/2001 obowiązujące wymogi kadrowe nie były zachowane na 5 spośród 9 kierunków studiów magisterskich (w roku poprzednim na 3 z 8 kierunków), w tym m. in. na kierunkach pedagogika i filologia polska; na pierwszym z nich na podstawie mianowania zatrudnionych było tylko 3 nauczycieli ze stopniem naukowym doktora habilitowanego, na drugim 1 nauczyciel akademicki z tytułem naukowym profesora oraz 4 nauczycieli ze stopniem naukowym doktora habilitowanego; w zestawieniu danych o obsadzie kadrowej prowadzonych kierunków studiów, przesłanym w dniu 6 grudnia 2000 r. do MEN, uczelnia podała nierzetelne dane, wykazując jako pracowników mianowanych 7 nauczycieli akademickich (w tym 5 z tytułem naukowym profesora) zatrudnionych na podstawie umowy o pracę;
- ♦ w Akademii Bydgoskiej w tym samym czasie brak było wymaganej obsady kadrowej na 3 spośród 11 kierunków studiów magisterskich i zawodowych, w tym m. in. na studiach magisterskich o kierunku geografia, na którym

³³ Patrz podpunkt 1.2.1 pkt 1.2 w rozdz. „Charakterystyka stanu prawnego”.

³⁴ Patrz podpunkt 1.6.1 pkt 1.6 w rozdz. „Charakterystyka stanu prawnego”.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

zatrudniano na podstawie mianowania I nauczyciela akademickiego z tytułem naukowym i 5 ze stopniem doktora habilitowanego;

- ♦ *w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (UMCS) nie zapewniano w latach 1999-2000 minimum kadrowego dla 1 z 17 kierunków studiów kształcenia nauczycielskiego, tj. dla studiów magisterskich na kierunku socjologia, odpowiednio 6 i 7 pracowników mianowanych z tytułem profesora i stopniem naukowym doktora habilitowanego.*

W uczelniach nie dysponujących odpowiednią obsadą kadrową dla prowadzenia jednolitych studiów magisterskich podejmowano z reguły kształcenie nauczycieli w systemie wyższych studiów zawodowych, wobec których nie obowiązywał m. in. wymóg zatrudniania na podstawie mianowania nauczycieli akademickich, stanowiących tzw. minimum kadrowe danego kierunku studiów.

3.2.3. Konieczność zapewnienia ciągłości procesu dydaktycznego i poprawy sytuacji materialnej nauczycieli akademickich powodowała nie respektowanie przepisu art. 102 ust. 1 ustawy o szkolnictwie wyższym, określającego dopuszczalne normy obciążenia nauczycieli akademickich prowadzeniem zajęć dydaktycznych w godzinach ponadwymiarowych³⁵. W każdej ze skontrolowanych uczelni część spośród nauczycieli akademickich realizowała w godzinach ponadwymiarowych prawie taką samą albo wyższą ilość zajęć jak w ramach ustalonego dla nich pensum dydaktycznego, przy czym w niektórych uczelniach godziny ponadwymiarowe, przekraczające ustawowe limity, były powierzane i rozliczane na podstawie umów cywilno-prawnych.

Na przykład:

- ♦ *122 osoby spośród 290 pracowników naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych UMK prowadzących w roku akademickim 1999/2000 zajęcia na specjalnościach nauczycielskich (42%) zrealizowało te zajęcia w wymiarze przekraczającym odpowiednio ¼ lub ½ pensum, z tego w grupie pracowników naukowo-dydaktycznych w skrajnych przypadkach o 750 godz., a w grupie pracowników dydaktycznych o 791 godz. (przy pensum w liczbie 210 godz. i 360 godz.);*

³⁵ Patrz podpunkt 1.2.2 pkt 1.2 w rozdz. „Charakterystyka stanu prawnego”.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

- ♦ w WSP w Rzeszowie pensum dydaktyczne w wymiarze przekraczającym określone ustawowo limity zrealizowało w tym samym roku 331 nauczycieli akademickich (45%), w tym 15% w wymiarze przekraczającym o 100 i więcej godzin (w skrajnym przypadku o 684 godz.);
- ♦ w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku w roku akademickim 1999/2000 nauczyciele akademicy zrealizowali w ramach pensum łącznie 84.200 godz., a ponad pensum 59.783 godz., w tym 40.755 godz. na podstawie umów o dzieło; m. in. 30 spośród 63 pracowników naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych instytutu pedagogiki (w tym 16 z 24 adiunktów) pracowało dodatkowo 300 i więcej godzin (w tym 5 osób dodatkowo 1.000-1.200 godz.);
- ♦ w Akademii Bydgoskiej 52 osoby z badanej grupy 114 nauczycieli akademickich (46%) zrealizowały godziny ponadwymiarowe w ilości przekraczającej ustawowe limity, a ok. 89 osób (78%) zatrudnianych było dodatkowo na podstawie umów cywilno-prawnych, przy tym u 27 osób (24%) to dodatkowe zatrudnienie przewyższało wymiar ich pensum; m. in. czterech profesorów (pensum 180 godz.) w godzinach ponadwymiarowych i na podstawie umów zrealizowało od 347 godz. do 903 godz., a jeden z asystentów (pensum 210 godz.) wykonał dodatkowo 625 godz.

3.2.4. Część pracowników naukowo dydaktycznych i dydaktycznych, kształcących przyszłych nauczycieli, podejmowała ponadto dodatkowe zatrudnienie u innych pracodawców, w tym zwłaszcza w innych uczelniach oraz szkołach wyższych niepaństwowych, a niekiedy również w jednostkach oświatowych. Na przykład:

- ♦ w Uniwersytecie w Białymstoku dodatkowe zatrudnienie zgłosiły 82 osoby spośród pełnozatrudnionych nauczycieli akademickich (15%), w tym 33 osoby z grupy profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych; co druga z tych 82 osób pracowała w innych jednostkach na pełnym etacie, a niektóre (7 osób) były zatrudnione nawet w dwu miejscach pracy; 49 osób pracowało w innych uczelniach i wyższych szkołach niepaństwowych, a 15 osób w szkołach i placówkach oświatowych;
- ♦ w Politechnice Radomskiej o podjęciu dodatkowego zatrudnienia – według stanu na 30 października 2000 r. – powiadomiło rektora 22 nauczycieli akademickich z wydziału nauczycielskiego (18%); z tego 8 osób pracowało w innych uczelniach, a 7 osób w szkołach średnich (w pełnym wymiarze czasu pracy: 5 i 3 osoby).

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Ustalenie faktycznej skali tego zjawiska nie było możliwe, bowiem w niektórych uczelniach (np. w Akademii Bydgoskiej i WSP w Częstochowie) nauczyciele akademicki nie informowali rektorów o podjęciu zatrudnienia u innych pracodawców, uchylając się tym samym od wypełnienia obowiązku określonego w art. 103 ustawy o szkolnictwie wyższym³⁶.

3.2.5. W większości skontrolowanych uczelni przeprowadzano okresowe oceny pracy nauczycieli akademickich w sposób zgodny z przepisami art. 104 ust. 1 i 2 ustawy o szkolnictwie wyższym. Nieprawidłowości w tym zakresie miały miejsce w dwóch uczelniach:

- ♦ *w Akademii Bydgoskiej profesorowie zwyczajni, nadzwyczajni i pracownicy dydaktyczni w ogóle nie byli oceniani, zaś ocen pracy osób zatrudnionych na stanowiskach adiunkta i asystenta dokonywano rzadziej niż raz na 4 lata; w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku funkcjonujący system ocen nie obejmował profesorów zwyczajnych, starszych wykładowców i wykładowców, natomiast pracę doktorów habilitowanych oceniano po upływie 5 lat od mianowania (przed dalszym mianowaniem na czas nieokreślony).*

3.3. Realizowane w uczelniach plany i programy studiów w aspekcie zgodności z wymaganiami określonymi dla kształcenia nauczycielskiego i kierunkowego przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego oraz z przepisami normującymi kwalifikacje wymagane od nauczycieli.

3.3.1 Stosunkowo krótki okres czasu (ponad rok) jaki upłynął od uchwalenia przez Radę Główną „Dodatkowych wymagań w zakresie przygotowania zawodowego do minimalnych wymagań programowych dla kierunków kształcących nauczycieli”, a także względy organizacyjne i finansowe, spowodowały, że na niewielu jeszcze kierunkach wdrożone zostały plany studiów przewidujące jako minimum 330 godz. dla przedmiotów kształcenia nauczycielskiego (nie licząc 150 godz. praktyk pedagogicznych), z tego 150 godz. dla bloku przedmiotów psychologicznych i

³⁶ Ustawodawca nie przewidział żadnych sankcji wobec osób uchylających się od wypełnienia tego obowiązku. W 1996 r. Rada Główna uznała, że przepis art. 103 ustawy jest przepisem powszechnie łamanym, co prowadzi do zjawisk patologicznych, w tym zwłaszcza do niespotykanego nigdzie na świecie zatrudniania mianowanych nauczycieli akademickich na wielu nieraz etatach poza macierzystą uczelnią.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

pedagogicznych, 120 godz. dla dydaktyki przedmiotowej i 60 godz. dla przedmiotów uzupełniających.

W skontrolowanych uczelniach w roku akademickim 2000/2001 większość studentów przysposabiających się do pracy w zawodzie nauczycielskim (57 %) kształcona była na podstawie planów studiów, w których występowały różne odstępstwa od ww. wymogów, w szczególności w zakresie obciążenia godzinowego bloku przedmiotów psychologicznych i pedagogicznych oraz przedmiotów uzupełniających. Na przykład:

- ♦ *w Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach w planach studiów wieczorowych i zaocznych na 8 kierunkach (m. in. filologia polska, historia, biologia) na przedmioty kształcenia nauczycielskiego przewidziano (zamiast 330 godz.) jedynie od 100 do 210 godz., a w planach studiów dziennych na 6 kierunkach (m. in. filologia polska, biologia, chemia – specjalności: chemia z ochroną środowiska i chemia z podstawami informatyki, matematyka – specjalność matematyka z podstawami informatyki, filologia – specjalność filologia angielska, filologia germańska oraz filologia rosyjska, historia) na blok przedmiotów psychologiczno-pedagogicznych przewidziano (zamiast 150 godz.) od 90 godz. do 120 godz.*

3.3.2. Przyjęte w planach studiów, zwłaszcza zaocznych i wieczorowych, obciążenia godzinowe odbiegały niejednokrotnie również od minimalnego wymiaru przygotowania pedagogicznego określonego przepisami § 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 października 1991 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli³⁷ na 270 godzin zajęć dydaktycznych (plus 150 godz. praktyk pedagogicznych). Istotnym źródłem tych nieprawidłowości były m. in. kierowane w latach 1994-1995 przez MEN do niektórych uczelni (na przykład do WSP w Rzeszowie i UMK) informacje dopuszczające możliwość ograniczenia na studiach zaocznych – w sposób proporcjonalny do pozostałych zajęć prowadzonych na danym kierunku lub specjalności – minimalnego wymiaru zajęć z zakresu przygotowania pedagogicznego określonego powołanymi przepisami, z wyjątkiem wymiaru obowiązującego dla praktyk pedagogicznych. Wyjaśniając powyższe postępowanie

³⁷ Patrz pkt 1.7 rozdz. „Charakterystyka stanu prawnego”.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

podano, że w okresie późniejszym właściwe merytorycznie departamenty MEN wycofały się z tej błędnej interpretacji i obecnie nie są MEN znane przypadki uczelni realizujących przygotowanie pedagogiczne studentów w wymiarze niższym od wymaganych 270 godzin. Z ustaleń kontroli NIK wynika jednak, że przypadki takie nadal występowały, a skala tego zjawiska nie była marginalna.

W skontrolowanych uczelniach ponad 28% ogółu studentów studiów licencjackich i jednolitych magisterskich w roku akademickim 2000/2001, w tym 65% studentów zaocznych, kształcono na podstawie planów studiów, w których wymiary kształcenia w zakresie psychologii, pedagogiki i dydaktyki szczegółowej oraz praktyk pedagogicznych były niższe od wymiaru przygotowania pedagogicznego wymaganego od nauczycieli. Na przykład:

- ♦ *w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku w roku akademickim 2000/2001 wskazane wymogi nie zostały zachowane w planach realizowanych na 5 spośród 6 kierunków magisterskich studiów zaocznych oraz na 5 spośród 6 kierunków studiów licencjackich zaocznych i wieczorowych (w roku akademickim 1999/2000 na 5 i 6 kierunkach studiów), na których kształcono 16% ogółu studentów przysposabiających się do pracy nauczycielskiej, w tym m. in. na kierunkach: geografia (w planie studiów magisterskich przewidziano o 110 godz. mniej zajęć z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki przedmiotowej, a w planie studiów licencjackich mniej o 100 godz. takich zajęć oraz o 50 godz. mniej praktyk pedagogicznych), matematyka (w planie studiów licencjackich odpowiednio mniej o 150 godz. i 25 godz.), filozofia i filologia polska (mniej o 150 godz. i 130 godz. zajęć z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki przedmiotowej);*
- ♦ *w Uniwersytecie Warszawskim w badanych latach akademickich 27% studentów przysposabiających się do pracy nauczycielskiej kształcono według planów studiów, w których wymiar godzin przedmiotów z zakresu przygotowania pedagogicznego (psychologia, pedagogika, dydaktyka szczegółowa) był niższy niż 270 godzin, a dla 29% studentów zaplanowano praktyki pedagogiczne poniżej 150 godzin.*

Wskutek tych nieprawidłowości, a także podobnych zaniedbań z lat wcześniejszych, część absolwentów uzyskiwała dyplomy i zaświadczenia uprawniające do wykonywania zawodu nauczyciela, nie mając wymaganych przepisami kwalifikacji do pracy nauczycielskiej. Na przykład:

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

- ♦ w UMK w Toruniu prawie 34% (58 osób) spośród absolwentów studiów licencjackich i magisterskich o specjalności nauczycielskiej z roku akademickiego 1999/2000 nie miało minimalnego przygotowania pedagogicznego wymaganego od nauczycieli, w tym m. in. 31 absolwentów zaocznych studiów licencjackich na kierunku historia (którzy odbyli tylko 140 godz. zajęć z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki szczegółowej oraz 30 godz. praktyk pedagogicznych) oraz 19 absolwentów zaocznych studiów licencjackich na kierunku matematyka o specjalności matematyka z informatyką (odpowiednio 150 godz. i 30 godz.);
- ♦ w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie aż 411 spośród 462 absolwentów nauczycielskich studiów zaocznych z 1999 r. (89%) odbyło kształcenie według planów studiów nie spełniających wymogów w zakresie liczby godzin kształcenia pedagogicznego; należy dodać, że w grupie tych absolwentów 39% stanowili czynni nauczyciele;
- ♦ w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku 18 z 22 absolwentów zaocznych studiów licencjackich na kierunku matematyka otrzymało z uczelni zaświadczenia potwierdzające uzyskanie w trakcie studiów przygotowania pedagogiczno-metodycznego i kwalifikacji do pracy na stanowisku nauczyciela matematyki w szkole podstawowej i gimnazjum, chociaż faktycznie ich przygotowanie zawodowe obejmowało tylko 120 godz. zajęć z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki oraz 125 godz. praktyk pedagogicznych, czyli było odpowiednio o 150 godz. i 25 godz. niższe od minimalnego wymiaru przygotowania pedagogicznego wymaganego od nauczycieli.

Podać należy, iż wbrew zaleceniom MEN w zaświadczeniach wydawanych absolwentom nie określano niejednokrotnie ani liczby godzin, ani też przedmiotów kształcenia pedagogicznego objętych planem studiów. Ponadto w niektórych uczelniach (np. w Uniwersytecie Białostockim) poszczególne wydziały posługiwały się zaświadczeniami o różnej treści i stosowały różne sposoby ich rejestrowania.

Na nieprzestrzeganie przez uczelnie przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz wydawanie przez uczelnie dyplomów i zaświadczeń o kwalifikacjach nauczycielskich pozostających poza kontrolą formalną i merytoryczną, wskazywał zespół ds. kształcenia nauczycieli, powołany w czerwcu 2000 r. przez prezydium Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

3.3.3. We wszystkich uczelniach dominującą formą kształcenia przyszłych nauczycieli było nadal kształcenie wąskospecjalistyczne, przygotowujące do nauczania tylko jednego przedmiotu szkolnego. W 12 uczelniach (z 14 skontrolowanych) podjęto wprowadzić próby – postulowanego zarówno przez MEN jak przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego – kształcenia o charakterze wielodyscyplinarnym, ale zasięgiem tych inicjatyw obejmowano w latach akademickich 1999/2000 – 2000/2001 jedynie 5% do 6% spośród studentów studiów licencjackich i magisterskich. W istniejących uwarunkowaniach kadrowych kształcenie to miało w przeważającej mierze charakter dwuspecjalistyczny i było prowadzone zwłaszcza na takich kierunkach studiów jak: fizyka (w 7 uczelniach), pedagogika (w 6 uczelniach), filologia i matematyka (w 5 uczelniach w obu przypadkach) oraz chemia (w 4 uczelniach).

Jedynie w 5 niżej wymienionych uczelniach podjęto na studiach wyższych zawodowych albo jednolitych magisterskich kształcenie nauczycieli przygotowywanych do nauczania takich nowych przedmiotów wprowadzonych do planów zreformowanej szkoły podstawowej, jak „przyroda” i „sztuka”³⁸, a mianowicie:

- ◆ w 4 uczelniach kształcenie w zakresie przyrody: w Akademii Bydgoskiej na kierunku pedagogika o specjalności kształcenie zintegrowane (studia dzienne magisterskie); w Uniwersytecie Łódzkim na kierunku biologia (studia zaoczne o charakterze dwustopniowym – trzyletnie wyższe zawodowe (których absolwenci uzyskują dyplom licencjata biologii w zakresie nauczania przyrody) oraz dwuletnie magisterskie uzupełniające (przygotowujące absolwentów do nauczania biologii i chemii); w WSP w Częstochowie na kierunkach: fizyka (studia dzienne trzyletnie, dające absolwentom tytuł licencjata fizyki w zakresie nauczania przyrody, z możliwością ich kontynuowania przez dalsze dwa lata do uzyskania tytułu magistra fizyki) i ochrona środowiska (jak wyżej, dające absolwentom tytuł licencjata w zakresie ochrony środowiska lub przyrody, z możliwością ich kontynuowania do uzyskania tytułu magistra ochrony środowiska); w Politechnice Radomskiej na kierunku wychowanie techniczne o specjalności edukacja przyrodnicza (studia magisterskie dzienne i zaoczne);
- ◆ w 2 uczelniach kształcenie w zakresie sztuki: w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku na kierunku pedagogika o specjalności muzyka z

³⁸ Przedmioty te nie mają dotychczas swoich odpowiedników w nazwach obowiązujących kierunków studiów. Pierwszy z nich obejmuje treści czterech tradycyjnych przedmiotów szkolnych (fizyki, chemii, geografii i biologii), a drugi – dwu przedmiotów (muzyki i plastyki).

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

plastyką (studia magisterskie dzienne) i w Uniwersytecie Łódzkim na kierunku pedagogika o specjalności edukacja artystyczna (studia magisterskie dzienne).

3.3.4. Większość spośród realizowanych w uczelniach (na kierunkach kształcących nauczycieli) planów i programów magisterskich studiów dziennych uwzględniała obligatoryjną dla wszystkich uczelni część wspólną, którą stanowiły minimalne wymagania programowe określone przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego dla poszczególnych kierunków studiów na poziomie magisterskim³⁹. Istotniejsze odstępstwa od tych wymogów w planach studiów stacjonarnych stwierdzono w 6 uczelniach (spośród 14 skontrolowanych); polegały one głównie na realizowaniu niektórych przedmiotów w wymiarze niższym od określonego w minimalnych wymaganiach. Na przykład:

- ♦ *w Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach w planie magisterskich studiów dziennych na kierunku wychowanie muzyczne przewidziano na przedmioty do wyboru i informatykę o 45 godz. i 30 godz. mniej niż określono to w minimalnych wymaganiach programowych dla tego kierunku studiów (120 godz. i 60 godz.), a na kierunku filologia polska o 60 godz. mniej na język obcy (powinno być 180 godz.);*
- ♦ *w UMK nie uwzględniono w planach studiów dziennych na kierunku wychowanie plastyczne jednego przedmiotu („rysunek techniczny i zasady perspektywy”), a dla 3 innych przewidziano obciążenia godzinowe niższe od określonych w minimalnych wymaganiach programowych dla tego kierunku (90 godz. zamiast 120 godz. dla przedmiotu „projektowanie graficzne” i po 60 godz. zamiast po 90 godz. dla przedmiotów „fotografia” i „plener”).*

Natomiast plany realizowane na magisterskich studiach zaocznych przeważnie w sposób rażący odbiegały od minimalnych wymagań programowych określonych przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego. Wprawdzie ich programy były zbliżone do zakresu przedmiotowego studiów dziennych, ale realizowane w czasie kształcenia

³⁹ Zgodnie z uchwałą Nr 141/97 Rady Głównej z dnia 13 listopada 1997 r. w sprawie wymagań programowych na studiach wyższych minimalne wymagania programowe dla poszczególnych kierunków studiów (uchwalane sukcesywnie przez tę Radę) należy rozumieć jako zestawy przedmiotów ogólnych, podstawowych i kierunkowych wraz z treściami programowymi i minimalną liczbą godzin, których realizacja jest obligatoryjna na danym kierunku studiów. Nadto w uchwale tej stwierdzono, że minimalne

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

zmniejszonym o połowę i więcej. W większości uczelni (9 spośród 14 skontrolowanych) stosowano – jako generalną zasadę, sankcjonowaną często uchwałami senatów – ograniczanie obciążeń godzinowych w planach studiów zaocznych do wysokości ok. 1/3 wymiaru zajęć przyjmowanego w planach analogicznych studiów dziennych. Przykładowo:

- ♦ *senat Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach ustalił (uchwałą nr 19/98 z dnia 14 maja 1998 r. w sprawie planów studiów, rodzaju zajęć dydaktycznych i liczebności grup studenckich) maksymalny wymiar zajęć w planach studiów dziennych magisterskich na 3.300 godz. (dla kierunków: biologia, chemia, fizyka, geografia, matematyka, wychowanie techniczne, wychowanie muzyczne, filologia ze specjalnością filologia rosyjska) i 2.800 godz. (dla pozostałych kierunków), a w planach równorzędnych studiów zaocznych na 1.340 godz. i 1.140 godz., co w przypadku studiów na kierunkach: biologia, chemia, fizyka, wychowanie muzyczne oraz filologia (o specjalności filologia rosyjska) było niższe odpowiednio o 2%, 28%, 26%, 38% i 19% od obciążenia godzinowego określonego przez Radę Główną w minimalnych wymaganiach programowych dla tych kierunków;*
- ♦ *senat Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku określił (uchwałą nr 13 z dnia 19 kwietnia 2000 r. w sprawie zasad opracowywania planów studiów) maksymalny wymiar zajęć na dziennych studiach magisterskich na 2.700 godz. (z możliwością zwiększenia tego wymiaru o 10% na kierunkach takich jak: biologia, filologia, fizyka, geografia i matematyka), zalecając przyjęcie w planach studiów zaocznych i wieczorowych około 1/3 ogólnych obciążeń ze studiów dziennych (w tym m. in. rezygnację z języka obcego) oraz zmniejszenie o połowę (do 75 godz.) wymiaru zajęć z psychologii i pedagogiki.*

W konsekwencji na studiach zaocznych przedmioty objęte minimalnymi wymaganiami programowymi realizowano zazwyczaj w znacznie niższym – od określonego w tych wymaganiach – wymiarze godzinowym, a część z nich w ogóle nie była realizowana (w tym zwłaszcza przedmioty z grupy kształcenia ogólnego: język obcy, wychowanie fizyczne oraz informatyka). Na przykład:

- ♦ *zgodnie z uchwałą Nr 340/98 Rady Głównej z dnia 17 grudnia 1998 r. na przedmioty objęte minimalnymi wymaganiami programowymi dla studiów magisterskich na kierunku wychowanie muzyczne należało przeznaczyć 2.160*

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

godz.⁴⁰, natomiast na te przedmioty przewidziano w planie studiów zaocznych (realizowanym od roku akademickiego 2000/2001) zaledwie 767 godz. w WSP w Zielonej Górze, 830 godz. w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku, 872 godz. (z tego 70 godz. zamiast 360 godz. w grupie przedmiotów kształcenia ogólnego, 299 godz. zamiast 495 godz. w grupie przedmiotów kształcenia nauczycielskiego i 503 godz. zamiast 1.305 godz. w grupie przedmiotów podstawowych i kierunkowych) w Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach, 1.058 godz. w WSP w Rzeszowie i 1.205 godz. (w obowiązującym od roku akademickiego 1999/2000 planie studiów dla specjalności edukacja muzyczna) w UMCS w Lublinie;

- ♦ zgodnie z powołaną wyżej uchwałą Rady Głównej na przedmioty objęte minimalnymi wymaganiami programowymi dla studiów magisterskich na kierunku wychowanie plastyczne należało przeznaczyć łącznie 2.460 godz.⁴¹; w planie studiów zaocznych realizowanych w UMK przyjęto na te przedmioty obciążenia w liczbie 2.113 godz. (nie uwzględniając m. in. języka obcego, przedmiotu do wyboru, informatyki i wychowania fizycznego), a w WSP w Zielonej Górze tylko 1.268 godz.;
- ♦ zgodnie z uchwałą Nr 407/99 Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 marca 1999 r. na przedmioty objęte minimalnymi wymaganiami programowymi dla studiów magisterskich na kierunku filologia polska należało przeznaczyć 1.110 godz.⁴²; w planie studiów zaocznych przewidziano na te przedmioty zaledwie 630 godz. (nie uwzględniając przedmiotu do wyboru, języka obcego i wychowania fizycznego) w WSP w Częstochowie, 680 godz. w Akademii Bydgoskiej, 722 godz. w WSP w Zielonej Górze (w planie realizowanym od roku akademickiego 2000/2001) i 920 godz. w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim;
- ♦ zgodnie z uchwałą Nr 237/98 Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 czerwca 1998 r. na przedmioty objęte minimalnymi wymaganiami programowymi dla studiów magisterskich na kierunku geografia należy przeznaczyć 1.200 godz.⁴³; w planie studiów zaocznych przyjęto tylko 575 godz. w Akademii Bydgoskiej i 1.160 godz. w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku.

⁴⁰ Z tego: 360 godz. na przedmioty kształcenia ogólnego (m. in. język obcy, podstawy informatyki, wychowanie fizyczne), 495 godz. na przedmioty kształcenia nauczycielskiego oraz 1.305 godz. na przedmioty podstawowe i kierunkowe.

⁴¹ Z tego: 360 godz. na przedmioty kształcenia ogólnego (m. in. język obcy, filozofia, informatyka, wychowanie fizyczne), 510 godz. na przedmioty kształcenia nauczycielskiego, 450 godz. na przedmioty podstawowe oraz 1.140 godz. na przedmioty kierunkowe.

⁴² Z tego: 420 godz. na przedmioty kształcenia ogólnego oraz 690 godz. na przedmioty podstawowe i kierunkowe.

⁴³ Z tego: 210 godz. na przedmioty kształcenia ogólnego, 675 godz. na przedmioty podstawowe i 315 godz. na przedmioty kierunkowe.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

W skontrolowanych uczelniach 50% studentów przysposabiających się do pracy w zawodzie nauczycielskim w roku akademickim 2000/2001 na studiach zaocznych i wieczorowych (licencjackich i jednolitych magisterskich) w ogóle nie miało zajęć z informatyki, a 34% studentów zajęć z języka obcego. Kształceniem informatycznym nie obejmowano również 31% studentów studiów dziennych, w tym m. in. na tych kierunkach studiów magisterskich, dla których zajęcia z informatyki w minimalnych wymaganiach programowych zostały przewidziane jako przedmiot do wyboru (dotyczy np. kierunków: filologia polska i filologia).

Przyjęcie tak znacznych ograniczeń w planach studiów zaocznych wyjaśniano przede wszystkim trudnościami finansowymi uczelni oraz potrzebą zapewnienia dostępności do studiów jak największej liczbie absolwentów szkół średnich (przez zachowanie umiarkowanej wysokości opłat za studia). Poza tym wskazywano na brak jednoznacznych uregulowań tych kwestii w przepisach obecnie normujących działalność dydaktyczną autonomicznych szkół wyższych.

Istotnie, problemy te (jak dotychczas) nie znalazły rozstrzygnięcia w przepisach ustawy o szkolnictwie wyższym, a w konsekwencji również w żadnej z uchwał Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego (określających minimalne wymagania dla poszczególnych kierunków studiów). Jednak Rada Główna w uchwale Nr 141/97 w sprawie wymagań programowych na studiach wyższych w sposób wyraźny stwierdziła, że programy wszystkich form studiów (dziennych, wieczorowych i zaocznych) dających ten sam tytuł zawodowy muszą być równoważne, a sposób organizacji i prowadzenia zajęć na studiach wieczorowych i zaocznych oraz ich programy muszą gwarantować taki sam jak na studiach dziennych poziom wykształcenia absolwentów, zalecając jednocześnie, by – w razie potrzeby – odpowiednio wydłużyć czas studiowania w trybie pozastacjonarnym.

W praktyce Rada Główna przyjęła, że w odniesieniu do wszystkich uczelni prowadzących studia wieczorowe i zaoczne powinien mieć zastosowanie określony

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

ustawowo dla wyższych szkół zawodowych⁴⁴ wymóg zachowania w planach tych studiów przynajmniej 80% liczby godzin zajęć dydaktycznych planowanych na analogicznych studiach dziennych, co znalazło potwierdzenie m. in. w stanowisku Nr 40/98 tej Rady z dnia 19 listopada 1998 r. w sprawie utrzymania odpowiednich standardów jakości kształcenia w szkołach wyższych. Należy jednak zaznaczyć, że w odniesieniu do uczelni działających na podstawie ustawy o szkolnictwie wyższym w. w. stanowisko Rady Głównej miało, z formalnego punktu widzenia, znaczenie wytycznych⁴⁵.

3.4. Organizacja praktyk pedagogicznych dla studentów oraz nadzór nad przebiegiem tych praktyk.

3.4.1. Jakkolwiek przepisy art. 3 ust.6 ustawy o szkolnictwie wyższym pozwalały każdej uczelni na prowadzenie – za zgodą Ministra Edukacji Narodowej – szkół ponadpodstawowych, to z możliwości tej skorzystała tylko jedna z 14 skontrolowanych uczelni, a mianowicie UMK⁴⁶:

- ♦ *w styczniu 1999 r. UMK przejął od Ministra Edukacji Narodowej prowadzenie publicznej szkoły o charakterze eksperymentalnym pn. Zespół Szkół Ogólnokształcących „Gimnazjum Akademickie” w Toruniu; MEN (zgodnie z porozumieniem między stronami) na dofinansowanie działalności programowej i eksperymentalnej oraz projektów inwestycyjnych służących rozwojowi tego gimnazjum przekazało w latach 1999-2000 z własnego budżetu 1.811,2 tys. zł; szkoła ta stanowiła bazę dydaktyczno-ćwiczeniową dla nauczycieli pracujących z dziećmi zdolnymi, a doskonalących swoje kwalifikacje na studiach podyplomowych.*

W tej sytuacji praktyki pedagogiczne dla studentów były organizowane głównie w publicznych szkołach i placówkach oświatowych prowadzonych przez jednostki

⁴⁴ Przepis art. 5 ust. 3 ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych (Dz. U. Nr 96, poz. 590 ze zm.) stanowi, że plan studiów dziennych w uczelni zawodowej przewiduje co najmniej 2.200 godzin zajęć dydaktycznych, zaś plan studiów wieczorowych i zaoczných nie mniej niż 80% godzin zajęć dydaktycznych planowanych dla studiów dziennych.

⁴⁵ Według informacji przewodniczącego Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, prof. A. Pelczara.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

samorządu terytorialnego. O ile jednak tzw. praktyki śródroczne były w całości organizowane przez uczelnie w wytypowanych (kilkunastu lub kilkudziesięciu) szkołach i placówkach usytuowanych w miejscowości będącej siedzibą danej uczelni, to tzw. praktyki ciągłe (traktowane jako rodzaj stażu zawodowego studentów) odbywały się zazwyczaj w wielu szkołach i placówkach wybieranych przez samych studentów i zlokalizowanych głównie w ich miejscach stałego zamieszkania. Na przykład:

- ♦ w WSP w Częstochowie studenci studiów dziennych i zaocznych odbywali w roku akademickim 1999/2000 ciągłe praktyki pedagogiczne w 517 i 658 przedszkolach i szkołach różnych typów, z których większość (379 i 517) była zlokalizowana poza siedzibą uczelni i została wybrana z inicjatywy samych studentów;
- ♦ w WSP w Rzeszowie w tym samym roku akademickim miejscem praktyk tylko studentów studiów dziennych było ponad 660 szkół, przedszkoli i innych placówek oświatowych usytuowanych na terenie całego kraju (ponad 790 w semestrze zimowym roku akademickiego 2000/2001);
- ♦ w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Ślupsku praktyki śródroczne organizowano w roku akademickim 1999/2000 w 18 szkołach ślupskich, a praktyki ciągłe (dla 1,9 tys. studentów dziennych i zaocznych) w 1.157 szkołach i placówkach oświatowych, z których tylko 330 miało swoje siedziby w rejonie Ślupska.

W 9 uczelniach (wśród 14 skontrolowanych) podstawę do odbywania praktyk stanowiły nie porozumienia zawierane z dyrektorami szkół i placówek oświatowych, ale umowy cywilno-prawne (umowy zlecenia albo umowy o dzieło), zawierane bezpośrednio z nauczycielami pełniącymi obowiązki szkolnych opiekunów praktyk. Postępowanie takie, aczkolwiek aprobowane przez MEN⁴⁷, naruszało przepisy § 2 ust. 2

⁴⁶Poza tą uczelnią w latach 1992-2000 zgodę Ministra Edukacji Narodowej na prowadzenie szkół (ale o statusie szkół niepublicznych) uzyskało jeszcze 6 innych uczelni państwowych, z tego: 3 politechniki, 2 uczelnie ekonomiczne i 1 akademia medyczna.

⁴⁷ W pismach (DN 1-4112/3/99/EM z dnia 15 marca 1999 r. oraz DN 1-41112-74/2000/ED z dnia 9 marca 2000 r.), skierowanych do rektorów, dopuszczono możliwość odbywania praktyk pedagogicznych na podstawie umowy cywilnoprawnej zawieranej przez uczelnię – za zgodą dyrektora szkoły lub placówki oświatowej – bezpośrednio z nauczycielami, kierując się (jak wyjaśniono) względami merytorycznymi oraz wzorując się na przepisach dla zakładów kształcenia nauczycieli, działających w ramach systemu oświaty, tj. na przepisach § 47 ust. 3 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1997 r. w sprawie zakładów kształcenia nauczycieli (Dz. U. Nr 104, poz. 664 ze zm.).

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 1991 r. o studenckich praktykach zawodowych, które określają, że wyłączną podstawą odbywania (organizowania) praktyk studenckich są porozumienia zawierane przez uczelnię z zakładami pracy.

3.4.2. Z powodu tak znacznego rozproszenia miejsc praktyk nauczycielskich, a także ze względów, o których mowa dalej, w większości uczelni (10 wśród 14 skontrolowanych) nie był należycie sprawowany nadzór dydaktyczno-wychowawczy nad przebiegiem tych praktyk. Zaliczenia praktyk dokonywano głównie na podstawie dokumentacji dostarczonej przez studentów (dziennik praktyk, konspekty lekcji, opinia nauczyciela, który podjął się opieki nad pracą studenta w szkole, itp.). Bezpośrednie kontrole i hospitacje przeprowadzane były stosunkowo rzadko, a niekiedy w ogóle ich nie przeprowadzano, ograniczając się – w razie potrzeby – do telefonicznych kontaktów ze szkolnymi koordynatorami i opiekunami praktyk. Na przykład:

- ♦ *w Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach zgodnie z zarządzeniem rektora nr 26/97 z dnia 26 czerwca 1997 r. do obowiązków instytutowych opiekunów praktyk należało m. in. sprawowanie bezpośredniego nadzoru pedagogicznego nad praktyką ciągłą poprzez zorganizowanie hospitacji praktyk; faktycznie hospitacje takie w większości jednostek w ogóle nie były organizowane (np. w instytutach: historii, matematyki, chemii, geografii i w filii w Piotrkowie Trybunalskim), a w niektórych prowadzone sporadycznie (np. w instytucie biologii);*
- ♦ *w Uniwersytecie Łódzkim studentom odbywającym praktyki poza siedzibą uczelni nie zapewniano opiekuna dydaktycznego, poprzestając na sporadycznych hospitacjach w aglomeracji łódzkiej;*
- ♦ *w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w roku akademickim 1999/2000 opiekunowie praktyk z ramienia uczelni skontrolowali przebieg praktyk 60% studentów wydziału pedagogiki i wychowania artystycznego i 58% studentów wydziału humanistycznego;*
- ♦ *w Akademii Bydgoskiej objęto kontrolą i hospitacjami 38% spośród 3,6 tys. studentów odbywających praktyki pedagogiczne w roku akademickim 1999/2000.*

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Powyższe zaniedbania warunkowane były względami finansowymi oraz zaniedbaniami organizacyjnymi. W niektórych uczelniach – w tym m. in. w Uniwersytecie Łódzkim, Akademii Świętokrzyskiej i WSP w Rzeszowie – nie zapewniano środków na sfinansowanie np. kosztów delegacji służbowych dla nauczycieli akademickich będących opiekunami praktyk. Natomiast w dwóch uczelniach, tj. w Uniwersytecie Śląskim i w Politechnice Radomskiej, rektorzy nie określili nawet szczegółowych obowiązków nauczycieli akademickich pełniących opiekę nad studenckimi praktykami pedagogicznymi.

3.4.3. MEN wyodrębniło (w sposób kalkulacyjny) w ramach dotacji na działalność dydaktyczną uczelni środki na dofinansowanie wydatków związanych z wynagrodzeniami dla nauczycieli szkół i placówek oświatowych z tytułu sprawowania przez nie opieki nad studentami studiów dziennych, odbywającymi praktyki pedagogiczne⁴⁸. W latach 1999-2000 środki na ten cel uzyskały odpowiednio 42 uczelnie w wysokości 7.191,2 tys. zł i 41 uczelni w wysokości 7.718,3 tys. zł⁴⁹, w tym wszystkie uniwersytety i uczelnie pedagogiczne, które w każdym roku otrzymały po 93% wyodrębnionych kwot.

Nie kwestionując celowości (stosowanego od 1993 r.) wydzielania z dotacji na działalność dydaktyczną środków na finansowanie kosztów praktyk pedagogicznych, zauważyć należy, iż w MEN nie analizowano sprawozdań nadsyłanych przez uczelnie (na prośbę MEN) i nie uwzględniano wyników takich analiz przy dokonywaniu podziału środków w kolejnym roku. I tak:

- ♦ 4 uczelnie (*Politechniki Łódzka i Radomska oraz Akademia Rolnicza we Wrocławiu i Akademia Ekonomiczna w Katowicach*) do połowy listopada 2000 r. nie przedłożyły jeszcze sprawozdań z wykorzystania środków uzyskanych w

⁴⁸ Zgodnie z § 4 ust. 1 pkt 6 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 1991 r. w sprawie studenckich praktyk zawodowych, od 1993 r. koszty związane z dodatkowymi wypłatami dla nauczycieli w szkołach i placówkach oświatowych z tytułu sprawowania opieki nad studentami odbywającymi praktyki nauczycielskie pokrywane są przez uczelnie ze środków przeznaczonych na działalność dydaktyczną.

⁴⁹ Nie licząc pozostawionej w rezerwie kwoty 30,1 tys. zł, która została rozdzielona we wrześniu 2000 r. i do grudnia nie przekazana uczelniom.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

1999 r., które to sprawozdania powinny być nadesłane do MEN w terminie do 15 stycznia 2000 r.;

- ♦ *ponadto 10 uczelni (spośród 38, które przesłały sprawozdania za 1999 r.) wykazało niepełne wykorzystanie otrzymanych dotacji, w tym 4 na poziomie nie przekraczającym 80%, m. in. Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku (58,5%) i UMCS (68,7%). Jednocześnie inne uczelnie (np. Akademia Bydgoska) informowały o utrudnieniach w organizacji praktyk nauczycielskich dla studentów, spowodowanych niedostatkami posiadanych środków finansowych.*

Z ustaleń kontroli w ww. uczelniach wynikało, że w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej główną przyczyną niepełnego wykorzystania w 1999 r. środków na finansowanie kosztów praktyk pedagogicznych dla studentów studiów dziennych stanowił brak waloryzacji stawek wynagrodzeń dla nauczycieli (szkolnych opiekunów praktyk), a w UMCS m. in. wadliwe planowanie, polegające na ujęciu w planach praktyk pełnej liczby studentów także tych kierunków i specjalności, na których kształcenie nauczycielskie nie było obligatoryjne (faktycznie, uwzględniając późniejsze rozliczenia umów przez część nauczycieli, wykorzystano przyznane środki w 90%).

3.5. Warunki materialne i techniczne kształcenia nauczycieli w uczelniach.

3.5.1. Nie wszystkie jednostki organizacyjne uczelni prowadzące kształcenie nauczycieli zapewniały studentom właściwe warunki do studiowania, a nauczycielom akademickim do pracy dydaktycznej i naukowej, co spowodowane było przede wszystkim niedostatkami posiadanych przez uczelnie środków na remonty i inwestycje (pochodzących głównie z otrzymywanych na te cele dotacji budżetowych). Istotniejsze uchybienia w tym zakresie stwierdzono w 6 uczelniach (spośród 14 skontrolowanych).

Na przykład:

- ♦ *wydział pedagogiki i wychowania artystycznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (w końcu listopada 2000 r. kształtujący 2,2 tys. studentów na studiach dziennych i 1,7 tys. studentów na studiach zaocznych) dysponował jedynie 3 salami wykładowymi (o łącznej ilości 214 miejsc) oraz 47 salami ćwiczeniowymi (886 miejsc) i jedną salą komputerową (14 miejsc); w tej sytuacji zajęcia prowadzone były m. in. w pomieszczeniach, które nie były do tego przystosowane z uwagi na brak okien, wentylacji lub niedostatecznego*

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

ogrzewania; podobnie przedstawiały się warunki kształcenia w wydziale humanistycznym (2,4 tys. studentów studiów dziennych i 1,1 tys. studentów studiów zaocznych), w którego posiadaniu były tylko 3 sale wykładowe (łącznie 160 miejsc), 26 sal ćwiczeniowych (578 miejsc) i 2 sale komputerowe (30 miejsc); z uwagi na trudności lokalowe tworzone grupy ćwiczeniowe zbyt liczne w stosunku do wielkości sal (np. w salach przewidzianych dla 15 osób prowadzono zajęcia dla 23 osób, z których 8 nie miało dostępu do stołów);

- ♦ *w WSP w Rzeszowie zajęcia warsztatowe dla studentów kierunku wychowanie techniczne prowadzone były w budynku (baraku), którego stan techniczny – według ekspertyzy z lipca 1997 r. – zagrażał życiu i bezpieczeństwu przebywających tam osób, ze względu m. in. na brak prawidłowego posadowienia (fundamentowania) oraz izolacji przeciwwilgociowej i termicznej; należy dodać, że dokonane w marcu 2000 r. przeglądy wykazały konieczność przeprowadzenia i kontynuacji remontów w 7 wśród 16 obiektów dydaktycznych tej uczelni, zaś zgłoszone w tym zakresie potrzeby(w kwocie. 6.597 tys. zł) zostały zaspokojone jedynie w 7%;*
- ♦ *w Uniwersytecie Łódzkim wyjątkowo trudne warunki lokalowe miał wydział filologiczny, zajmujący budynki nieprzystosowane do potrzeb dydaktyki i badań naukowych oraz w znacznym stopniu zużyte i wymagające remontów, a jednocześnie w sposób maksymalny eksploatowane; w szczególności w jednym z obiektów tego wydziału (przy al. Kościuszki 65) na jednego studenta kierunków filologia polska i filologia o specjalności filologia angielska przypadało przeciętnie zaledwie 0,6 m kw. powierzchni, a wszystkie sale dydaktyczne były wykorzystywane w ciągu całego tygodnia (wraz z sobotami i niedzielami) od rana do wieczora, przy tym tylko 3 profesorów miało samodzielne, małe gabinety (w których odbywały się m. in. seminaria), a pozostali dzielili gabinety z innymi nauczycielami akademickimi i studentami (bo z konieczności w gabinetach tych odbywały się także konwersatoria); wydział ten zgłosił w 2000 r. potrzeby remontowe w kwocie 2.017 tys. zł, z czego zatwierdzono do realizacji prace o wartości zaledwie 665 tys. zł (w skali całej uczelni w latach 1999-2000 zgłaszane przez wydziały potrzeby remontowe sfinansowano odpowiednio w 21% i 28%).*

3.5.2. W co drugiej ze skontrolowanych uczelni niewystarczające i często przestarzałe było wyposażenie niektórych wydziałów kształcących nauczycieli w sprzęt informatyczny i inne pomoce niezbędne do realizacji zajęć z informatyki i dydaktyki przedmiotowej (w zakresie stosowania w pracy z uczniem multimedialnych środków nauczania). Na przykład:

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

- ♦ *w WSP w Rzeszowie własnych pracowni komputerowych nie miało 6 z 13 instytutów realizujących zadania dydaktyczne związane z kształceniem nauczycieli na takich kierunkach studiów jak: filologia, filologia polska, wychowanie muzyczne i wychowanie plastyczne;*
- ♦ *w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku posiadany sprzęt komputerowy zabezpieczał (według wyjaśnień prorektora) potrzeby przewidziane w programach i planach studiów tylko dla 2 (matematyka i fizyka) spośród 11 prowadzonych kierunków; m. in. w pracowni instytutu pedagogiki było jedno stanowisko komputerowe, a wykorzystywane w czasie zajęć ze studentami programy edukacyjne dla szkół pochodziły z prywatnych zbiorów nauczycieli akademickich; w uczelni tej w roku akademickim 2000/2001 na 5 kierunkach studiów magisterskich (m. in. pedagogika i wychowanie muzyczne), zarówno dziennych jak i zaocznych, a także na 4 kierunkach zaocznych studiów licencjackich, w ogóle nie prowadzono ze studentami zajęć z informatyki;*
- ♦ *w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie na jedno stanowisko w pracowni komputerowej na wydziale pedagogiki i wychowania artystycznego przypadało prawie 160 studentów tylko studiów dziennych (80 na wydziale humanistycznym); uczelnia ta, kształcąca w roku akademickim 2000/2001 na studiach dziennych i zaocznych ponad 27,5 tys. studentów, dysponowała 232 ogólnodostępnymi komputerami PC wyposażonymi w programy windows i office, z czego 185 miało podłączenie do internetu;*
- ♦ *w Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach we wszystkich instytutach utworzono od jednej do trzech pracowni komputerowych, jednak liczba stanowisk w tych pracowniach oraz ich wyposażenie było znacznie zróżnicowane; m. in. 13 spośród 20 komputerów zainstalowanych w pracowni komputerowej instytutu filologii polskiej było przestarzałych i nie nadawało się już do wykorzystania w dydaktyce, natomiast w instytucie fizyki zorganizowane zostały trzy pracownie dydaktyczne, w których znajdowało się 30 komputerów z zainstalowanym oprogramowaniem edukacyjnym i podłączeniem do internetu.*

3.5.3. W większości (8 spośród 14 skontrolowanych) uczelni niezadowolające było również wyposażenie bibliotek uczelnianych w materiały pomocnicze do realizacji zadań dydaktycznych związanych z kształceniem nauczycieli, w tym zwłaszcza w nowe programy nauczania i podręczniki dla zreformowanej szkoły podstawowej i gimnazjów. Wprowadzie w uczelnianych bibliotekach głównych starano się tworzyć pełne zestawy tych programów i podręczników, ale najczęściej w jednym tylko egzemplarzu (z uwagi na dużą ilość wydawanych tytułów podręczników oraz ich wysokie ceny), wychodząc z

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

założenia, że studenci mogą korzystać z sieci publicznych bibliotek pedagogicznych. Na przykład:

- ♦ *w UMK biblioteki wydziału sztuk pięknych i instytutu pedagogiki nie miały w swoich księgozbiorach ani jednego tytułu spośród podręczników do przedmiotów z zakresu kształcenia ogólnego dopuszczonych przez MEN do użytku szkolnego po dniu 10 marca 1999 r.;*
- ♦ *w zbiorach biblioteki wydziału pedagogiki i wychowania artystycznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie było tylko 9 aktualnie obowiązujących programów szkolnych (łącznie 15 egz.) oraz 33 tytuły (łącznie 45 egz.) podręczników szkolnych wydanych po 1998 r. (w tym 13 pozycji dotyczących problematyki nauczania zintegrowanego) i 48 tytułów podręczników metodycznych (97 egz.), a w wypożyczalni wydziału humanistycznego było 18 programów nauczania (łącznie 53 egz.), 32 tytuły podręczników szkolnych (67 egz.), w tym 2 tytuły dotyczące nauczania zintegrowanego, a także 35 tytułów podręczników metodycznych (54 egz.); na w. w. wydziałach na specjalnościach nauczycielskich kształcono odpowiednio prawie 1 tys. i ponad 3,1 tys. studentów, a liczebność grup ćwiczeniowych sięgała średnio od 24 do 30 osób.*

W rezultacie pomoce takie były niejednokrotnie pozyskiwane głównie z darów albo udostępniane z prywatnych zbiorów gromadzonych przez nauczycieli akademickich.

3.6. Przebieg i rezultaty prowadzonych w latach 1998-2000 w MEN prac nad zmianami w zakresie kształcenia nauczycieli w systemie szkolnictwa wyższego. Nadzór nad uczelniami państwowymi kształcącymi nauczycieli.

3.6.1. W początkach 1998 r. – w ramach prac projektowych nad reformą systemu edukacji narodowej – dokonano w MEN krytycznej analizy i oceny działalności dydaktycznej uczelni związanej z kształceniem nauczycieli, określając zarówno niedostatki w tej działalności, jak i pożądane kierunki zmian⁵⁰.

Wskazano na to, że kształcenie nauczycieli w uczelniach jest nastawione na zdobycie wiedzy teoretycznej z określonej dyscypliny, a nie na przygotowanie do wykonywania przyszłych zadań zawodowych. Do innych podstawowych mankamentów

⁵⁰ Patrz w szczególności: rozdział VI pt. „Kształcenie i doskonalenie nauczycieli” w publikacji MEN „Reforma systemu edukacji. Projekt” Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

tego kształcenia zaliczono m. in.: {#} brak należytej integracji programowej pomiędzy przygotowaniem kierunkowym i pedagogicznym oraz w ramach samego przygotowania pedagogicznego, {#} nie zawsze właściwą organizację procesu dydaktycznego (np. prowadzenie praktyk nauczycielskich w oderwaniu od zajęć na uczelni, wadliwe proporcje między wykładami i aktywnymi formami zajęć, zbyt duża liczebność grup), {#} wąskospecjalistyczny charakter kształcenia, ograniczony najczęściej do jednej dyscypliny (czyli przygotowujący do nauczania jednego tylko przedmiotu szkolnego). W konsekwencji – jak stwierdzono – przygotowanie absolwentów autonomicznych uczelni do wykonywania zawodu nauczycielskiego (spełniających formalne wymagania kwalifikacyjne) jest w praktyce bardzo różne i często nie odpowiada potrzebom szkolnictwa.

Podejmowane w MEN w latach 1998-2000 inicjatywy i przedsięwzięcia zmierzające do wyeliminowania tych negatywnych zjawisk były – o czym mowa niżej – niewystarczające (zwłaszcza w warunkach wdrażania reformy oświaty), przy tym większość z nich pozostała na etapie wstępnych prac koncepcyjnych.

3.6.2. W planach pracy właściwych merytorycznie departamentów MEN uwzględniano na lata 1998-2000 szereg zadań o kluczowym znaczeniu dla poprawy jakości kształcenia nauczycieli w systemie szkolnictwa wyższego. Przewidywano m. in.: {#} kontynuację prac nad opracowaniem standardów przygotowania pedagogicznego nauczycieli oraz nad koncepcją i formalnymi wymaganiami dwuspecjalistycznego kształcenia nauczycieli (we współpracy z radą ds. kształcenia nauczycieli, działającą przy Ministrze Edukacji Narodowej); {#} przygotowanie propozycji zawierających modelowe rozwiązania w zakresie kształcenia nauczycieli, w tym sposoby wykorzystania finansowania zadaniowego (granty edukacyjne) i systemu akredytacji w przeprowadzaniu zmian w kształceniu nauczycieli w uczelniach; {#} prace dotyczące standardów kształcenia wstępnego nauczycieli oraz prace nad wdrażaniem systemów jakości tego kształcenia; {#} opracowywanie standardów kształcenia; {#}

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

przygotowanie projektu nowego rozporządzenia w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli.

Z ustaleń kontroli NIK wynika jednak, że prace te – z różnych powodów – nie zostały doprowadzone do końca, a część z nich nie została nawet podjęta.

Powolnie postępowały prace nad określeniem standardów przygotowania pedagogicznego nauczycieli, które to standardy – według zamierzeń i zapowiedzi MEN – miały być opublikowane w postaci załącznika do nowelizowanego rozporządzenia w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli:

- ♦ *w wyniku prac prowadzonych w latach 1997-1998 przez radę ds. kształcenia nauczycieli powstał jedynie projekt dokumentu pn. "Standardy wykształcenia zawodowego nauczycieli"(z dnia 14 maja 1998 r.), obejmujący standardy warunków kształcenia nauczycieli oraz standardy kompetencji zawodowych nauczycieli; projekt ten – według wyjaśnień p. o. dyrektora Departamentu Kształcenia Nauczycieli MEN – nie uzyskał jednak ostatecznej akceptacji zarówno ze strony samej rady, jak i MEN, toteż uznano za niezbędne kontynuowanie prac w tym zakresie przez właściwy merytorycznie departament MEN.*

Zaznaczyć trzeba, że przepisy tego rozporządzenia zostały w 1999 r. tylko częściowo dostosowane do potrzeb wynikających z reformowania oświaty. W 2000 r. prowadzone były prace nad ich bardziej gruntowną nowelizacją, przy czym do końca roku nie podjęto jeszcze wiążących decyzji co do ostatecznego kierunku i zakresu projektowanych zmian:

- ♦ *w Departamencie Doskonalenia Nauczycieli MEN opracowano dwa robocze projekty nowego rozporządzenia, zawierające propozycje odmiennych rozwiązań; w pierwszym z tych projektów określono jedynie poziom wykształcenia wymagany od nauczyciela w poszczególnych typach szkół; w drugim zaproponowano bardziej szczegółowe unormowania, w tym określenie (w formie załącznika) wymagań w zakresie przygotowania pedagogicznego nauczycieli, z zachowaniem obecnie obowiązującego zapisu o kierunku studiów zgodnym (lub zbliżonym) z nauczaniem przedmiotem.*

Nie doprowadzono do końca prac nad koncepcją dwuspecjalistycznego kształcenia nauczycieli, co uwarunkowane było m. in. zawieszeniem niektórych wcześniej planowanych działań rady ds. kształcenia nauczycieli (w związku – jak wyjaśniano – z

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

reprezentowanym przez kierownictwo MEN poglądem, że kształcenie nauczycieli powinno odbywać się wyłącznie w systemie szkolnictwa wyższego, zaś organem uprawnionym do stanowienia o minimach programowych i standardach kształcenia w szkołach wyższych była Rada Główna Szkolnictwa Wyższego):

- ♦ *realizując w. w. zadanie rada ds. kształcenia nauczycieli opracowała w 1997 r. (na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w 8 uniwersytetach, 7 wyższych szkołach pedagogicznych oraz 23 kolegiach nauczycielskich) raport na temat dwuspecjalistycznego kształcenia nauczycieli; nie podjęła natomiast kolejnego etapu, w którym zakładano (zgodnie z planem pracy na lata 1997-1999) opracowanie wymagań formalnych i merytorycznych dwuspecjalistycznych studiów nauczycielskich (na poziomie licencjackim i magisterskim) oraz przedstawienie tego materiału Ministrowi Edukacji Narodowej i Radzie Główniej Szkolnictwa Wyższego.*

Do grudnia 2000 r. nie podjęto ostatecznych decyzji w odniesieniu do propozycji nowych rozwiązań prezentowanych w opracowaniu pn. "System kształcenia nauczycieli. Zarys koncepcji", zaakceptowanym (jako materiał wstępny) w styczniu 1999 r. przez kolegium MEN. Nie przeprowadzono w szerszym zakresie, zaleconej przez kolegium MEN, konsultacji tego projektu z uczelniami. Nie wykonano również szczegółowych, - planowanych na drugie półrocze 1999 r., zadań mających na celu opracowanie systemowych rozwiązań w tym obszarze (m. in. rozwiązań organizacyjnych działalności wydziałów nauczycielskich, projektów modułowego kształcenia nauczycieli, koncepcji grantów edukacyjnych w zakresie kształcenia wstępnego nauczycieli):

- ♦ *propozycje zawarte w tym opracowaniu miały w założeniu doprowadzić do stopniowej rekonstrukcji obecnego systemu kształcenia nauczycieli w taki sposób, aby realizował on rzeczywiste potrzeby oświaty; projektowano osiągnąć to głównie przez: wprowadzenie akredytacji oraz finansowanie zadaniowe instytucji zajmujących się kształceniem nauczycieli. Nadto przewidywano realizację kształcenia wstępnego nauczycieli wyłącznie na studiach licencjackich i magisterskich prowadzonych przez uczelnie i wyższe szkoły zawodowe, proponując jednocześnie tzw. modułowe podejście do tego kształcenia (umożliwiające kształcenie nauczycieli dwu- i wielopredmiotowych) oraz tworzenie – w szczególności w uczelniach typu uniwersyteckiego – wydziałów nauczycielskich (tj. wydzielonych jednostek organizacyjnych skupiających*

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

docelowo całość zadań związanych z profesjonalną częścią kształcenia wstępnego nauczycieli różnych specjalności).

Nie zrealizowano także żadnego z zadań zaplanowanych w 2000 r. w ramach celu określonego jako „Prowadzenie prac koncepcyjnych w zakresie kształcenia nauczycieli. Opracowywanie standardów kształcenia”, a przewidujących m. in. przygotowanie raportu prezentującego różne koncepcje kształcenia dwu- i wielospecjalnościowego oraz opracowanie (przy udziale uczelni) nowatorskich koncepcji kształcenia nauczycieli:

- ♦ *koncepcje takie, dostosowujące proces kształcenia nauczycieli do potrzeb reformowanego szkolnictwa, w grudniu 1999 r. były przedmiotem spotkania przedstawicieli MEN i uczelni; w 2000 r. miały być opracowane i wdrażane pilotażowo nowe plany i programy kształcenia nauczycieli szkoły podstawowej i nauczycieli dla małych szkół wiejskich.*

Minister Edukacji Narodowej (w okresie objętym kontrolą NIK) nie powierzał uczelniom państwowym zadań związanych z kształceniem przyszłych nauczycieli w trybie art. 32 ustawy o szkolnictwie wyższym (tj. w trybie przyjętym w odniesieniu do realizowanych przez uczelnie – w ramach tzw. grantów – zadań z zakresu doskonalenia i doksztalcenia czynnych nauczycieli), a zamierzenia planowane w tym zakresie w 2000 r. nie doszły do skutku, z powodu m. in. ograniczeń w budżecie MEN:

- ♦ *w planie zadań edukacyjnych MEN finansowanych w 1999 r. z działu 79 (oświata i wychowanie) zaplanowano – poza finansowaniem Gimnazjum Akademickiego w Toruniu – wydatki w kwocie łącznej 900 tys. zł na realizację 4 zadań związanych z kształceniem nauczycieli (m. in. prac programowych, opracowanie koncepcji kształcenia i standardów kształcenia); faktycznie wydatkowano 447,8 tys. zł, przy czym wydatki te dotyczyły 19 różnych zadań i grup zadań szczegółowych z obszaru kształcenia oraz doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli, z których tylko jedno związane było bezpośrednio z problematyką kształcenia nauczycieli; było to zlecenie Szkole Nauk Ścisłych w Warszawie (uczelni niepaństwowej) przez MEN – na mocy umowy z dnia 26 listopada 1999 r. – przeprowadzenia eksperymentu polegającego na realizacji autorskiego projektu zawodowych wyższych studiów nauczycielskich;*
- ♦ *w planie zadań edukacyjnych MEN finansowanych w 2000 r. z działu 79 nie przewidziano i nie wydatkowano (do 30 listopada 2000 r.) żadnych środków na kontynuację zadań z zakresu kształcenia nauczycieli z roku poprzedniego; uwzględniono natomiast nowe zadanie pn. „Opracowanie i pilotażowe*

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

wdrożenie projektu kształcenia nauczycieli”, planując na jego realizację wydatki w kwocie 100 tys. zł, które do końca listopada zostały zmniejszone do wysokości 3,5 tys. zł, z czego wydatkowano 2,1 tys. zł (z przeznaczeniem na sfinansowanie głównie kosztów ostatniego posiedzenia rady ds. kształcenia nauczycieli).

Nie wypracowano dotychczas jednolitej koncepcji i formuły akredytacji kształcenia nauczycieli. Realizowane w MEN w latach 1998-2000 prace przygotowawcze do wdrożenia akredytacji kształcenia nauczycieli ograniczone zostały do kolegów nauczycielskich i nauczycielskich kolegów języków obcych, nad którymi Minister Edukacji Narodowej sprawuje nadzór pedagogiczny. Brak działań w tym zakresie, obejmujących inne instytucje kształcące nauczycieli (uczelnie i wyższe szkoły zawodowe), uzasadniano odrębnością przepisów normujących obecnie ich działalność (wskazując, że Rada Główna Szkolnictwa Wyższego prowadzi prace nad akredytacją poszczególnych kierunków studiów).

Propozycje nowych rozwiązań w odniesieniu do kształcenia nauczycieli w systemie szkolnictwa wyższego zawarte zostały w treści projektowanej ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym. Jednak projekt tej ustawy w lipcu 2000 r. został wycofany (na prośbę Ministra Edukacji Narodowej) z porządku obrad Komitetu Społecznego Rady Ministrów i do połowy grudnia 2000 r. w MEN nie zakończono prac nad jego ostatecznym tekstem:

- ♦ *w projekcie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym (wersja z dnia 5 lipca 2000 r.) przewidziano m. in. delegację dla Ministra Edukacji Narodowej do określenia, w drodze rozporządzenia, standardów nauczania dla poszczególnych kierunków studiów oraz standardów kształcenia nauczycieli; ponadto w kompetencjach organu akredytacyjnego uwzględniono dokonywanie oceny kształcenia na danym kierunku studiów, w tym kształcenia nauczycieli.*

Na początku 2001 r. w MEN przygotowano, niezależnie od projektu w. w. ustawy, projekt nowelizacji ustaw: o szkolnictwie wyższym, o wyższych szkołach zawodowych oraz innych ustaw⁵¹. Jednym z celów tej nowelizacji było stworzenie podstaw do utworzenia systemu akredytacji i oceny jakości kształcenia na poszczególnych

⁵¹ Projekt tej ustawy w dniu 9 maja 2001 r. został skierowany przez Prezesa RM do Sejmu RP.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

kierunkach studiów, w tym kształcenia nauczycieli. W projekcie tym przewidziano również upoważnienie Ministra Edukacji Narodowej do określenia standardów kształcenia nauczycieli.

3.6.3. Nie zakończenie przedstawionych wyżej zadań i prac oznaczało w istocie rzeczy to, że do 2001 r. nie zostały wypełnione dwa z sześciu podstawowych warunków określonych wcześniej (w 1998 r.) przez MEN jako warunki konieczne do wdrożenia reformy kształcenia nauczycieli. Uznano wówczas⁵², że całościowa reforma, w tym programowa, kształcenia nauczycieli powinna być poprzedzona decyzjami w sprawach związanych z planowaną reformą oświaty (tj. przyjęciem ostatecznej wersji podstaw programowych, opracowaniem standardów edukacyjnych, określeniem ramowych planów nauczania, określeniem kwalifikacji wymaganych od nauczycieli i rozstrzygnięciem kwestii ich statusu), a ponadto opracowaniem: standardów kształcenia nauczycieli oraz koncepcji systemu akredytacji kształcenia nauczycieli.

Nie zrealizowano również postulatów zgłoszonych przez rektorów uniwersytetów i uczelni pedagogicznych (w trakcie ich spotkania z Ministrem Edukacji Narodowej w dniu 14 kwietnia 1998 r.), a wskazujących m. in. na potrzebę określenia przez MEN kryteriów kształcenia dwuprzedmiotowego, stworzenia systemów finansowego wsparcia uczelni kształcących nauczycieli i powołania instytucji akredytującej programy kształcenia nauczycieli.

Nie wykonano także zaleceń wynikających ze stanowiska Nr 26/98 z dnia 12 marca 1998 r. Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, która do najważniejszych zadań MEN związanych z planowaną reformą systemu edukacji zaliczyła szczegółowe ustalenie ze szkołami wyższymi kształcącymi nauczycieli ich zadań w zakresie aktualnych potrzeb edukacji oraz zapewnienie środków na realizację tych zadań, a ponadto m. in. określenie pełnych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum) oraz opracowanie efektywnego i elastycznego systemu kształcenia zgodnego z tymi wymaganiami (w szczególności opracowanie

⁵² Zob. publikacja, o której mowa w przypisie 50.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

zasad kształcenia nauczycieli klas szkoły podstawowej o zintegrowanym sposobie nauczania).

3.6.4. Inicjatywą wartą odnotowania było włączenie w 2000 r. uczelni kształcących nauczycieli do udziału w programie edukacyjnym „Nowa Szkoła”. Jednak z możliwości tej skorzystało tylko 16 z 25 uczelni zaproszonych przez koordynatora programu, tj. przez Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli (podległy MEN), który otrzymał z budżetu MEN środki w kwocie 121,9 tys. zł na zorganizowanie szkolenia dla ok. 50 nauczycieli akademickich:

- ♦ *program tego szkolenia obejmował 144 godziny zajęć warsztatowych (w takich głównie obszarach tematycznych jak: integracja międzyprzedmiotowa, konstruowanie programów nauczania, ocenianie wspierające rozwój ucznia) oraz 12 godzin wykładów, a świadectwa szkolenia otrzymało 39 nauczycieli akademickich zatrudnionych w uniwersytetach i uczelniach pedagogicznych; nauczyciele ci – zgodnie z umową zawartą z koordynatorem „Nowej Szkoły” – zobowiązani zostali do przeprowadzenia 20 godzin nieodpłatnych zajęć warsztatowych (o tematyce jak wyżej) w swoich macierzystych uczelniach.*

3.6.5. Nadzór Ministra Edukacji Narodowej nad działalnością podległych uczelni państwowych w latach 1998-2000 sprawowany był – ogólnie biorąc – w sposób zgodny z przepisami ustawy o szkolnictwie wyższym i był skoncentrowany przede wszystkim na uczelniach nie spełniających kryteriów określonych w art. 12 ust. 1 tej ustawy. W końcu 2000 r. kryteriów tych nie spełniało 30 z 54 uczelni resortu edukacji narodowej (m. in. 4 z 14 uniwersytetów i wszystkie uczelnie pedagogiczne w liczbie 8):

- ♦ *realizując te powinności, Minister Edukacji Narodowej w latach 1999-2000 m. in. zatwierdził (na zasadach określonych w art. 13 ust. 2 i art. 14) zmiany w statutach lub nowe statuty 12 uczelni, a także zgłosił uwagi i wątpliwości do zmian w statutach uchwalonych przez 3 uczelnie w pełni samodzielne; zatwierdził – na podstawie uprawnień wynikających z przepisów art. 144 ust. 3 i 4 ustawy – nowe regulaminy albo zmiany w regulaminach studiów uchwalone przez senaty 13 uczelni oraz przyjął do akceptującej wiadomości nadesłane w tych sprawach uchwały senatów 4 uczelni samodzielnych, zaś w jednym przypadku (Uniwersytet Warszawski) zgłosił uwagi; zatwierdził – działając na podstawie art. 48 ust. 2 ustawy – 37 spośród 64 uchwał podjętych przez senaty uczelni w sprawie utworzenia nowych kierunków studiów, a także odmówił*

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

zatwierdzenia 10 z tych uchwał, biorąc pod uwagę wymogi określone przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego oraz opinie powoływanych każdorazowo ekspertów.

W ramach nadzoru nad działalnością podległych uczelni w latach 1998-2000, w 6 uczelniach przeprowadzone zostały planowe wizytacje (których tematyka związana była jednak głównie z pomocą materialną dla studentów oraz z rekrutacją na pierwszy rok studiów). Ponadto corocznie dokonywano analiz zatrudnienia (na podstawie informacji nadsyłanych przez uczelnie) w kontekście kryteriów kadrowych określonych uchwałą Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 listopada 1991 r. w sprawie określenia warunków, jakim powinna odpowiadać uczelnia, aby utworzyć i prowadzić kierunek studiów:

- ♦ *z analiz tych wynikało, że przypadki braku wymaganej obsady kadrowej stwierdzono w 7 uczelniach w 1998 r. i w 11 uczelniach w 1999 r. (w odniesieniu odpowiednio do 10 i 16 kierunków studiów); łącznie w obu tych latach w 15 uczelniach, w tym w 8 uniwersytetach i 1 uczelni pedagogicznej.*

Nie wymagano od wszystkich nadzorowanych uczelni wypełnienia obowiązku przedstawiania ministrowi rocznych sprawozdań z ich działalności wraz z informacjami o stanie i strukturze zatrudnienia, a także obowiązku powiadamiania o uchwaleniu lub zmianie planów studiów na poszczególnych kierunkach⁵³. I tak:

- ♦ *do grudnia 2000 r. sprawozdania z działalności w 1998 r. przesyłało do MEN 28 uczelni, a 25 przysłało sprawozdania z działalności w 1999 r. (spośród odpowiednio 55 i 54 uczelni działających w tych latach), przy czym 18 uczelni (m. in. 4 uniwersytety) nie przedstawiło za okres tych lat żadnego sprawozdania;*
- ♦ *natomiast o uchwaleniu lub zmianach planów studiów powiadomiły MEN w latach 1999-2000 tylko 3 uczelnie, w tym: jedna pedagogiczna (WSP w Rzeszowie w 1999 r. dla wszystkich kierunków studiów, w 2000 r. dla 5 kierunków), jedna politechnika i jedna akademia ekonomiczna.*

To ostatnie zaniedbanie miało szczególne znaczenie w aspekcie nadzoru nad działalnością dydaktyczną uczelni związaną z kształceniem przyszłych nauczycieli.

⁵³ Obowiązki te wynikają z przepisów art. 34 ust. 1 i ust. 2 pkt 2 ustawy o szkolnictwie wyższym.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Zaznaczyć należy, iż obowiązujące (w okresie objętym kontrolą NIK) unormowania nie przewidywały poniesienia konsekwencji przez uczelnie nie dopełniające ww. powinności. Nie tworzyły również warunków do sprawowania przez Ministra Edukacji Narodowej skutecznego nadzoru nad działalnością dydaktyczną uczelni w zakresie m.in. przestrzegania minimalnych wymagań programowych określanych dla poszczególnych kierunków studiów (w tym wymiaru godzinowego przewidzianego dla przedmiotów objętych wymaganiami).

Uchwalanie programów nauczania i planów studiów zgodnie z art. 51 pkt 2 ustawy o szkolnictwie wyższym należy do kompetencji rad wydziałów. Natomiast Minister Edukacji Narodowej przepisami art. 31 ustawy upoważniony został do badania zgodności uchwał senatu lub decyzji rektora uczelni z przepisami ustawowymi lub statutem uczelni. W tej sytuacji minister mógł ingerować w plany i programy studiów tylko wówczas, gdy statut uczelni przewidywał, że uchwały rad wydziałów w tych sprawach są zatwierdzane przez senat (co w praktyce miało miejsce głównie w przypadku tworzenia nowych kierunków studiów w uczelniach nie spełniających kryteriów określonych w art. 12 ust. 1 ustawy).

C. PRZEBIEG POSTĘPOWANIA POKONTROLNEGO

Kontrolę przeprowadzono w okresie od 17 października 2000 r. do 5 lutego 2001 r. (data podpisania ostatniego protokołu). W trakcie kontroli zasięgano informacji – w trybie art. 29 pkt 2 lit. f ustawy o NIK – w dwóch jednostkach nie kontrolowanych, w tym w Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego.

W żadnej z kontrolowanych jednostek nie zgłoszono zastrzeżeń do protokołu kontroli. Protokoły ze wszystkich kontroli zostały podpisane. W 6 jednostkach z 15 objętych kontrolą zorganizowano narady pokontrolne (łącznie z udziałem ponad 50 osób).

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Wyniki kontroli przedstawiono w 15 wystąpieniach skierowanych do kierowników jednostek skontrolowanych. W dwu przypadkach adresaci wystąpień (Minister Edukacji Narodowej i rektor Politechniki Radomskiej) złożyli zastrzeżenia do ocen, uwag i wniosków zawartych w wystąpieniach pokontrolnych.

Minister Edukacji narodowej zgłosił zastrzeżenia do sformułowanych przez NIK krytycznych ocen dotyczących:

- a) braku inicjatyw MEN w zakresie stymulowania uczelni do wprowadzania zmian w kształceniu nauczycieli związanych z reformą oświaty,
- b) nieprowadzenia w MEN szczegółowych prac prognostycznych nad określeniem zapotrzebowania reformowanej oświaty na nowe kadry nauczycielskie,
- c) dopuszczenia przez MEN możliwości odbywania praktyk pedagogicznych na podstawie umowy cywilnoprawnej, zawieranej przez uczelnie bezpośrednio z nauczycielami.

Kolegium NIK uwzględniło zastrzeżenia Ministra do dwu z ww. ocen, uznając w pierwszym przypadku {pkt a)}, że obowiązujące regulacje prawne nie nakładają na Ministra Edukacji Narodowej obowiązku stymulowania uczelni do wprowadzania zmian organizacyjnych i programowych w kształceniu nauczycieli związanych z reformą oświaty, a w drugim {pkt b)}, że brak było formalnych przesłanek pozwalających na umieszczenie prezentowanej oceny w treści wystąpienia.

Zastrzeżenia rektora Politechniki Radomskiej dotyczyły ocen, uwag i wniosków związanych z niepełnym dostosowaniem do obowiązujących wymogów (unormowań) organizacji praktyk pedagogicznych oraz planów i programów studiów realizowanych na niektórych kierunkach kształcących nauczycieli. Zastrzeżenia te zostały w całości oddalone.

Wnioski pokontrolne skierowane do rektorów dotyczyły przede wszystkim:

- dostosowania obciążeń godzinowych przedmiotów kształcenia nauczycielskiego i praktyk pedagogicznych przyjętych w planach studiów do wymogów wynikających z przepisów rozporządzenia w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, a także z

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

uchwał Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, w tym zwłaszcza z uchwały Nr 494/99 z dnia 24 czerwca 1999 r.;

- ▶ zapewnienia równoważności wymagań programowych na studiach dziennych i zaocznych oraz poprawy jakości kształcenia kierunkowego przyszłych nauczycieli na studiach prowadzonych w trybie zaocznym przez zwiększenie obciążeń dydaktycznych w planach tych studiów, w szczególności na kierunkach studiów magisterskich, zgodnie z minimalnymi wymaganiami programowymi określonymi przez Radę Główną dla danego kierunku;
- ▶ racjonalizacji gospodarowania potencjałem kadrowym wydziałów prowadzących kierunki studiów kształcących nauczycieli w celu zapewnienia na wszystkich kierunkach stanu zatrudnienia nauczycieli akademickich odpowiadającego kryteriom kadrowym określonym przez Radę Główną, a także wyeliminowania przypadków wielokrotnego przekraczania pensum dydaktycznego;
- ▶ przestrzegania przy organizowaniu praktyk pedagogicznych dla studentów obowiązujących unormowań, obligujących uczelnie do zawierania porozumień z dyrektorami szkół i placówek oświatowych, a także do sprawowania nadzoru dydaktyczno-wychowawczego nad przebiegiem studenckich praktyk zawodowych;
- ▶ kontynuowania działań mających na celu poprawę stanu techniczno-funkcjonalnego bazy dydaktycznej i jej wyposażenia, zwłaszcza w sprzęt informatyczny i pomoce do realizacji zajęć z dydaktyk przedmiotowych.

W wystąpieniu do Ministra Edukacji Narodowej wnioskowano o podjęcie działań zmierzających do:

- ▶ przestrzegania przez nadzorowane uczelnie przy organizacji praktyk pedagogicznych obowiązujących unormowań (albo wystąpienie z inicjatywą zmiany przepisów § 2 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 1991 r. w sprawie studenckich praktyk zawodowych) oraz do udoskonalenia dotychczasowych metod podziału środków wydzielanych przez MEN na dofinansowanie tych praktyk;

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

- ▶ określenia standardów przygotowania pedagogicznego i wymogów kwalifikacyjnych dla nauczycieli zreformowanego szkolnictwa oraz standardów kształcenia nauczycieli, a także przyspieszenia prac legislacyjnych nad nowym rozporządzeniem wykonawczym do art. 9 ust. 2 ustawy – Karta Nauczyciela i projektem ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym;
- ▶ dostosowania wszystkich realizowanych w uczelniach planów i programów kształcenia nauczycieli, w tym także na studiach zaocznych, do minimalnego wymiaru przygotowania zawodowego (pedagogicznego) wymaganego od nauczycieli, określonego przepisami rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli;
- ▶ uzgodnienia z uczelniami kształcącymi nauczycieli ich najpilniejszych zadań – w kontekście potrzeb wynikających z wdrażanej reformy oświatowej – w obszarze kształcenia nauczycieli, w tym dotyczących kształcenia dwudyscyplinarnego, a także w razie potrzeby objęcie tych zadań obowiązkami w trybie art. 32 ustawy o szkolnictwie wyższym;
- ▶ jak najszybszego określenia minimalnych wymagań programowych dla tych wszystkich kierunków studiów wyższych zawodowych, na których kształcą się przyszłych nauczycieli, w tym zwłaszcza dla studiów licencjackich na kierunku pedagogika;
- ▶ egzekwowania od nadzorowanych uczelni wypełniania ustawowych obowiązków w zakresie przedstawiania rocznych sprawozdań z działalności oraz powiadamiania o uchwaleniu lub zmianach planów studiów.

Z nadesłanych do NIK informacji o sposobie wykorzystania przez kontrolowane jednostki ocen i uwag oraz wykonania wniosków wynikało, że – według stanu na dzień 9 maja 2001 r. – jednostki skontrolowane zrealizowały 18 spośród łącznie 75 wniosków pokontrolnych (przykłady realizacji podano poniżej). W trakcie realizacji było 25 wniosków, a 32 nie zostały jeszcze wykonane.

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Rektor Uniwersytetu w Białymstoku w piśmie z dnia 26 lutego 2001 r. poinformował NIK o tym, że: {#} rada wydziału historyczno-socjologicznego zatwierdziła korektę planów studiów (dziennych, wieczorowych i zaocznych) na kierunku historia, dostosowującą – poczynając od semestru letniego roku akademickiego 2000/2001 – wymiar godzinowy bloku przedmiotów pedagogicznych oraz praktyk zawodowych do obowiązujących wymogów; {#} rada wydziału matematyczno-fizycznego została zobowiązana do skorygowania planów studiów dziennych i zaocznych na kierunku fizyka – specjalność fizyka i techniki komputerowe oraz studiów dziennych na kierunku informatyka, polegającego na dostosowaniu wymiaru praktyk pedagogicznych do obowiązujących wymogów; {#} rady wydziałów prowadzących kształcenie przyszłych nauczycieli na kierunkach i specjalnościach, dla których nie przewidziano kształcenia informatycznego (filologia polska, historia, pedagogika – o specjalności pedagogika wczesnoszkolna i pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, filologia – o specjalności białorutenistyka i anglistyka), wprowadzą do planów studiów – w ramach bloku przedmiotów uzupełniających – informatykę, przy czym ilość godzin poświęconych temu przedmiotowi zostanie ustalona w zależności od możliwości uczelni w zakresie bazy komputerowej i jej obciążenia; {#} pouczono jednostki organizacyjne uczelni o tym, że jedynym obowiązującym dokumentem potwierdzającym uzyskanie przygotowania pedagogicznego jest zaświadczenie sporządzone zgodnie z zaleceniem MEN (zawartym w piśmie DNS-1/4010/9/92 z dnia 11 marca 1992 r.); każdy z wydziałów został zobowiązany do prowadzenia odrębnego rejestru wydawanych zaświadczeń.

W Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku w harmonogramie realizacji wniosków i uwag pokontrolnych przewidziano uzupełnienie od roku akademickiego 2001/2002 planów studiów zaocznych magisterskich i licencjackich o wymaganą liczbę godzin z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki oraz praktyk pedagogicznych (tj. do 270 i 150 godzin), a wcześniej – w semestrze zimowym roku akademickiego 2000/2001 – wprowadzenie na piątych latach wszystkich kierunków zaocznego kształcenia nauczycieli uzupełniających zajęć dydaktycznych uzasadniających

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

otrzymanie przez absolwentów zaświadczeń o przygotowaniu pedagogiczno-metodycznym wymaganym od nauczycieli. Poza tym w celu realizacji wniosków pokontrolnych zaplanowano m.in.: {#} powołanie (od października 2001 r.) nowej międzywydziałowej jednostki organizacyjnej realizującej zajęcia z informatyki dla studentów wszystkich kierunków studiów; {#} zatrudnienie dwóch nauczycieli do nauczania języków niemieckiego i angielskiego oraz uruchomienie z początkiem roku akademickiego 2001/2002 lektoratu języka obcego dla wszystkich studentów przygotowujących się do pracy w zawodzie nauczycielskim; {#} sukcesywne uzupełnianie wymaganego stanu zatrudnienia nauczycieli akademickich na następujących kierunkach studiów: pedagogika i matematyka (w obu przypadkach poprzez uzyskanie habilitacji – w terminie do 1 października 2001 r. – przez trzech nauczycieli akademickich), geografia (zatrudnienie samodzielnego pracownika naukowo-dydaktycznego w instytucie geografii z dniem 1 kwietnia 2001 r.) i filologia polska (zatrudnienie trzech samodzielnych pracowników z dniem 1 października 2001 r.); {#} objęcie (w terminie do 15 czerwca 2001 r.) okresowymi ocenami wszystkich pracowników naukowo-dydaktycznych i dydaktycznych, w tym także nauczycieli akademickich legitymujących się tytułem naukowym i stopniem naukowym doktora habilitowanego (przez komisję rektorską wyłonioną przez senat uczelni).

p. o. Dyrektora
Departamentu Edukacji, Nauki i Kultury

Andrzej Sosnowski

A k c e p t u j ę:
WICEPREZES
NAJWYŻSZEJ IZBY KONTROLI
Zbigniew Wesółowski
Warszawa, 2001-06-27

Z A T W I E R D Z A M:
P R E Z E S
NAJWYŻSZEJ IZBY KONTROLI
Janusz Wojciechowski
Warszawa, 2001-06-29

D. ZAŁĄCZNIK

Wykaz jednostek objętych kontrolą P/00/038
„Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

- 1) Ministerstwo Edukacji Narodowej
- 2) Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
- 3) Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego w Kielcach
- 4) Politechnika Radomska im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
- 5) Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku
- 6) Uniwersytet w Białymstoku
- 7) Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
- 8) Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
- 9) Uniwersytet Łódzki w Łodzi
- 10) Uniwersytet Śląski w Katowicach
- 11) Uniwersytet Warmińsko- Mazurski w Olsztynie
- 12) Uniwersytet Warszawski w Warszawie
- 13) Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie
- 14) Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie
- 15) Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego w Zielonej Górze

Tabela 1 Studenci szkół wyższych w latach akademickich 1998/1999 – 1999/2000 (według typów szkół, łącznie ze szkołami działającymi na podstawie ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych)

Wyszczególnienie	Liczba studentów ogółem (1998/99)	z tego na studiach:				Liczba studentów ogółem (1999/00)	z tego na studiach:			
		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych
Szkoły państwowe										
Ogółem	937.467	511.339	46.523	375.750	3.855	1.007.403	543.100	51.431	408.457	4.415
z tego:										
- uniwersytety	340.047	168.715	24.340	145.085	1.907	392.191	194.798	27.972	167.221	2.200
- wyższe szkoły techniczne	259.529	167.126	11.415	80.632	356	277.352	173.838	11.963	91.276	275
- wyższe szkoły rolnicze	84.340	53.313	1.187	29.521	319	76.532	47.462	1.513	27.177	380
- wyższe szkoły ekonomiczne	67.103	29.120	4.374	33.609	-	69.897	29.506	4.219	36.172	-
- wyższe szkoły pedagogiczne	106.141	40.602	1.481	62.791	1.267	100.786	38.922	1.432	58.874	1.558
- wyższe szkoły teologiczne	8.832	3.948	-	4.884	-	869	411	-	458	-
- akademie medyczne	26.265	22.576	1.507	2.182	-	27.100	22.918	1.631	2.551	-
- wyższe szkoły morskie	7.707	3.756	113	3.838	-	8.625	4.001	147	4.477	-
- akademie wychowania fizycznego	20.345	10.235	1.045	9.064	1	20.816	10.347	964	9.505	-
- wyższe szkoły artystyczne	10.527	8.008	732	1.782	5	10.941	7.973	722	2.244	2
- pozostałe	2.348	1.313	-	1.035	-	10.570	5.691	-	4.879	

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

szkoły wyższe o profilu uniwersyte- ckim*) - wyższe szkoły zawodowe	4.283	2.627	329	1.327	-	11.724	7.233	868	3.623	-
Szkoły niepaństwowe										
Ogółem:	330.947	75.818	16.137	235.498	3.494	418.443	92.251	19.283	299.520	7.389
Szkoły państwowe i niepaństwowe										
Razem:	1.268.414	587.157	62.660	611.248	7.349	1.425.846	635.351	70.714	707.977	11.804

*) w pozycji tej w 1998 r. uwzględniono część szkół resortu obrony narodowej (2) oraz resortu spraw wewnętrznych i administracji; w 1999 r. wszystkie te szkoły (w liczbie 10) ujęte zostały w dwu odrębnych grupach.

Źródło: Publikacje GUS „Szkoły wyższe i ich finanse w 1998 r.” (Warszawa 1999) oraz „Szkoły wyższe i ich finanse w 1999 r.” (Warszawa 2000)

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Tabela 2a Studenci kształceni w latach akademickich 1998/99 – 1999/00 na kierunkach studiów zaliczonych do grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli

Wyszczególnienie	Liczba studentów ogółem (1998/99)	z tego na studiach:				Liczba studentów ogółem (1999/00)	z tego na studiach:			
		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych
Uczelnie państwowe										
Ogółem z tego	115.931	46.278	2.555	65.352	1.746	106.232	41.767	2.324	60.026	2.115
- uniwersytety	45.375	19.840	1.379	23.619	537	49.223	22.013	1.440	25.162	608
- wyższe szkoły techniczne	3.722	2.251	117	1.345	9	3.051	1.890	112	1.049	-
- wyższe szkoły rolnicze	4.699	2.412	572	1.715	-	2.699	958	456	1.285	-
- wyższe szkoły pedagogiczne	60.270	20.768	231	38.071	1.200	49.369	15.921	108	31.833	1.507
- wyższe szkoły teologiczne	314	184	-	130	-	433	219	-	214	-
- wyższe szkoły artystyczne	1.551	823	256	472	-	1.457	766	208	483	-
Uczelnie niepaństwowe										
Ogółem	44.791	3.869	80	40.688	154	51.591	4.567	139	46.503	382
Uczelnie państwowe i niepaństwowe										
Razem	160.722	50.147	2.635	106.040	1.900	157.823	46.334	2.463	106.529	2.497

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Źródło: Publikacje GUS „Szkoły wyższe i ich finanse w 1998 r.” (Warszawa 1999) oraz „Szkoły wyższe i ich finanse w 1999 r.” (Warszawa 2000)

Tabela 2b - Studenci uczelni państwowych kształceni w latach akademickich 1998/99-1999/00 na kierunkach studiów zaliczonych do grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli (wg poziomu studiów)

Wyszczególnienie	Liczba studentów ogółem (1998/99)	z tego na studiach:			Liczba studentów ogółem (1999/00)	z tego na studiach:		
		zawodowych	magisterskich jednolitych	magisterskich uzupełniając.		zawodowych	magisterskich jednolitych	magisterskich uzupełniając.
Uniwersytety	45.375	11.433	24.481	9.461	49.223	13.923	25.718	9.582
Wyższe szkoły techniczne	3.722	1.163	2.450	109	3.051	1.028	1.954	69
Wyższe szkoły rolnicze	4.699	530	4.028	141	2.699	134	2.389	176
Wyższe szkoły pedagogiczne	60.270	13.946	30.806	15.518	49.369	10.435	28.022	10.912
Wyższe szkoły teologiczne	314	314	-	-	433	433	-	-
Wyższe szkoły artystyczne	1.551	238	1.275	38	1.457	234	1.176	47
Razem:	115.931	27.624	63.040	25.267	106.232	26.187	59.259	20.786

Źródło: Publikacje GUS „Szkoły wyższe i ich finanse w 1998 r.” (Warszawa 1999) oraz „Szkoły wyższe i ich finanse w 1999 r.” (Warszawa 2000).

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Tabela 3 **Absolwenci kierunków studiów zaliczonych do grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli w latach 1998-1999**

Wyszczególnienie	Liczba absolwentów ogółem (1998)	z tego studiów:				Liczba absolwentów ogółem (1999)	z tego studiów:			
		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych
Uczelnie państwowe										
Ogółem z tego	28.821	8.640	347	18.260	1.574	28.041	8.090	342	18.075	1.534
- uniwersytety	11.935	3.789	207	6.603	1.336	13.060	4.088	190	7.465	1.317
- wyższe szkoły techniczne	692	382	-	310	-	505	271	-	234	-
- wyższe szkoły rolnicze	705	276	35	394	-	427	140	38	249	-
- wyższe szkoły pedagogiczne	15.254	4.049	44	10.924	237	13.731	3.438	58	10.018	217
- wyższe szkoły teologiczne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- wyższe szkoły artystyczne	235	144	61	29	1	318	153	56	109	-
Uczelnie niepaństwowe										
Ogółem	9.608	266	-	9.326	16	11.802	533	-	11.233	16
Uczelnie państwowe i niepaństwowe										
Razem	38.429	8.640	347	27.586	1.590	39.843	8.643	342	29.308	1.550

Źródło: Publikacje GUS „Szkoły wyższe i ich finanse w 1998 r. (Warszawa 1998) oraz „Szkoły wyższe i ich finanse w 1999 r.” (Warszawa 2000)

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

Tabela 4

Czynni nauczyciele – studenci i absolwenci kierunków studiów zaliczonych do grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli (łącznie w uczelniach państwowych i niepaństwowych)

Wyszczególnienie	Studenci na studiach zaocznych i wieczorowych		Absolwenci studiów zaocznych i wieczorowych	
	1998/1999	1999/2000	w 1998 r.	w 1999 r.
Uniwersytety	10.664	8.811	4.227	4.357
Wyższe szkoły techniczne	223	157	13	106
Wyższe szkoły rolnicze	525	385	275	169
Wyższe szkoły pedagogiczne	18.687	13.589	7.824	7.168
Wyższe szkoły artystyczne	42	38	21	22
Razem:	30.141	22.980	12.360	11.822

Źródło: Publikacje GUS „Szkoły wyższe i ich finanse w 1998 r.” (Warszawa 1999) oraz „Szkoły wyższe i ich finanse w 1999 r.” (Warszawa 2000).

Tabela 5 Studenci uczelni państwowych kształceni w latach akademickich 1998/99 – 1999/00 na kierunkach studiów zaliczonych do grupy pedagogicznej i kształcenia nauczycieli (według kierunków i form studiów).

Wyszczególnienie	Liczba studentów ogółem (1998/99)	z tego na studiach:				Liczba studentów ogółem (1999/00)	z tego na studiach:			
		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych		dziennych	wieczorowych	zaocznych	eksternistycznych
1. Pedagogika - ogółem w tym:	74.220	24.994	979	47.242	1.005	72.609	26.078	1.041	44.279	1.211
- nauczanie początkowe	7.740	1.856	-	5.708	176	6.623	1.690	55	4.710	168
- nauczanie początkowe z wychowaniem przedszkolnym	14.796	2.615	12	12.169	-	9.691	2.235	-	7.456	-
- wychowanie przedszkolne	1.499	164	-	1.335	-	1.145	90	-	1.055	-
- pedagogika opiekuńczo-wychowawcza	7.768	2.890	400	4.135	343	7.894	3.208	635	3.688	363
2. Pedagogika specjalna	6.347	1.730	-	3.942	675	8.651	2.757	-	5.056	838

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

3. Wychowanie muzyczne	3.614	2.004	176	1.434	-	3.432	1.886	141	1.405	-
4. Wychowanie plastyczne	3.983	1.891	80	2.012	-	4.140	1.968	67	2.105	-
5. Kolegia nauczycielskie językowe - ogółem - z tego	5.120	3.005	1.066	1.027	22	4.249	2.677	963	609	-
- język angielski	2.216	1.320	422	452	22	1.981	1.115	425	441	-
- język francuski	549	512	37	-	-	587	557	30	-	-
- język niemiecki	1.183	536	219	428	-	657	439	164	54	-
- język hiszpański	65	-	65	-	-	76	-	76	-	-
- język włoski	72	-	72	-	-	78	-	78	-	-
- język biznesu	1.035	637	251	147	-	870	566	190	114	-
6. Kolegium nauczycielskie filologii polskiej	252	73	-	179	-	236	36	-	177	23
7. Kolegium nauczycielskie fizyko-chemiczne	85	85	-	-	-	-	-	-	-	-
8. Kolegium nauczycielskie mat.-	45	45	-	-	-	45	-	-	-	-

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

fizyczne										
9. Wychowanie techniczne	7.961	3.651	-	4.310	-	7.880	3.549	-	4.331	-
10. Matematyka	7.487	4.009	249	3.185	44	2.659	1.278	112	1.226	43
11. Chemia	946	777	5	164	-	286	209	-	77	-
12. Fizyka	2.584	2.152	-	432	-	1.227	946	-	281	-
13. Biologia	3.287	1.862	-	1.425	-	818	338	-	480	-
Razem:	115.931	46.278	2.555	65.352	1.746	106.232	41.767	2.324	60.026	2.115

Źródło: Publikacje GUS „Szkoły wyższe i ich finanse w 1998 r.” (Warszawa 1999) oraz „Szkoły i ich finanse w 1999 r.” (Warszawa 2000).

Tabela 6 **Struktura przychodów z działalności dydaktycznej szkół wyższych (według źródeł finansowania)**
w latach 1998-1999

Wyszczególnienie	Przychody z działalności dydaktycznej w 1998 r. [w tys. zł]	z tego [w %]				Przychody z działalności dydaktycznej w 1999 r. [w tys. zł]	z tego (w %):			
		dotacje z budżetu	środki z budżetów gmin i inne fundusze publiczne	opłaty za zajęcia dydaktyczne	pozostałe		dotacje z budżetu	środki z budżetów gmin i inne fundusze publiczne	opłaty za zajęcia dydaktyczne	pozostałe
I. Szkoły wyższe	4.636.464,9	74,2	0,3	16,6	9,0	5.403.835,9	72,0	0,3	19,0	8,8

P/00/038- Informacja o wynikach kontroli „Kształcenie nauczycieli w państwowych szkołach wyższych”

państwowe - ogółem										
z tego:	1.478.744,9	68,4	0,2	21,2	10,2	1.832.428,1	66,0	0,3	23,8	10,0
- uniwersytety										
- wyższe szkoły techniczne	1.304.003,9	77,6	0,1	12,1	10,2	1.495.232,2	75,8	0,1	14,4	9,7
- akademie rolnicze	445.131,8	80,8	0,1	8,1	11,0	425.462,4	80,4	0,4	9,1	10,2
- wyższe szkoły ekonomiczne	260.638,1	52,4	-	38,0	9,6	308.533,2	48,7	-	41,9	9,4
- wyższe szkoły pedagogiczne	282.998,0	64,0	0,4	30,5	5,1	306.728,8	59,8	0,5	34,0	5,7
- akademie medyczne	499.546,4	89,7	0,1	6,6	3,5	568.420,8	87,9	0,1	8,0	3,9
- akademie wych.fiz.	134.785,2	75,4	1,6	14,9	8,1	154.878,5	73,0	0,4	16,2	10,4
- wyższe szkoły artystyczne	147.644,3	85,8	2,3	5,4	6,5	194.107,4	87,9	1,9	5,7	4,5
- akademie teologiczne	23.921,9	73,7	-	14,1	12,1	-	-	-	-	-
- wyższe szkoły zawodowe	-	-	-	-	-	39.948,4	77,0	1,5	15,9	5,7
- pozostałe	59.050,4	72,6	-	19,5	7,9	78.096,1	71,4	-	17,7	10,9
II. Szkoły wyższe niepaństwowe - ogółem	660.755,5	0,0	-	97,6	2,4	1.013.675,9	0,0	0,0	96,6	3,4
Razem (I i II)	5.297.220,4	64,9	0,2	26,7	8,2	6.417.511,8	60,6	0,2	31,2	7,9

Źródło: Publikacje GUS „Szkoły wyższe i ich finanse w 1998 r.” (Warszawa 1999) oraz „Szkoły wyższe i ich finanse w 1999 r.” (Warszawa 2000).